

संहती कार्यसाधिका । शिलं परं भूषणम्
Shetkari Shikshan Prasarak Mandal's

KRISHNA MAHAVIDYALAYA, RETHARE BK.

Shivnagar, Tal. Karad, Dist. Satara, 415108 (M.S.) Ph. : 02164-266346, Fax : 02164- 266347

Email : kmr_sspm@yahoo.co.in Website : www.krishnamahavidyalaya.com

NAAC "B+" Grade (CGPA 2.65)

Founder : **Hon. Jaywantrao Bhosale**

President : **Dr. Suresh Jaywantrao Bhosale**

Principal : **Dr. Salunkhe C. B.,** M.Sc; Ph.D.

Key Indicator 3.3 – Research Publication and Awards

3.3.1: Number of research papers published per teacher in the journals notified on the UGC care list during the year 2020-21.

Sr. No	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN Number	Link to the recognition in UGC enlistment of the Journal/DOI number		
							Link to the website of the Journal	Link to article/paper/abstract of the article	Is it listed in the UGC Care list/ Scopus/ Web of Science/ other, mention
1	Ultrasound-assisted Green and efficient synthesis of ferrocene-appended azo-phenothiazines	Miss. V.L. Kamble	Chemistry	Current Research in Green and Sustainable Chemistry	2021	2666 - 0865	https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666086521000722	https://doi.org/10.1016/j.crgsc.2021.100125	International peer-reviewed Journal
2	Enhanced catalytic activity of bio-fabricated ZnO NPs prepared by ultrasound-assisted route for the synthesis of tetraketone and benzylidenemalonitrile in hydrotropic aqueous medium	S.R.Attar	Chemistry	Research on Chemical Intermediates	2020	E-ISSN: 1568-5675	https://www.springer.com/journal/11164/	https://doi.org/10.1007/s11164-020-04233-5	International Peer-reviewed journal
3	“Changing Patterns of Agricultural Productivity in Pune Division of Maharashtra.”	Dr. Bhakare P. D.	Geography	Printing Area, Peer-Reviewed International Interdisciplinary Research Journal, Limbganesg, Bieed ,	2020	ISSN-23945303	https://www.printingarea.blogspot.com	Print Only	Peer Reviewed, International Refereed Research Journal

				Issue- 74, Vol- 13, , Impact Factor- 7.891(IIJIF).					
4	पर्यटन व्यवसाय व कोरोना महामारी	Dr. Rajhans S. M.	Geography	Research Journey International E-research Journal	2020	E-ISSN – 2348-7143	https://www.researchjourney.net/	https://www.researchjourney.net/issues	peer-reviewed, indexed and refereed e-journals
5	सोशल मिडीया : 21 व्या शतकातील आव्हान कि संधी ?			Research Journey International E-research Journal	2020	E-ISSN – 2348-7143	https://www.researchjourney.net/	https://www.researchjourney.net/special-issues	peer-reviewed, indexed and refereed e-journals
6	साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठेंच्या साहित्यातील स्त्री व्यक्ती रेखा			Sanskriti Research Journal	2021	E-ISSN: 2455-1511	Sanskriti International Multidisciplinary Research Journal (simrj.org.in)	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER-REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL
7	स्त्री शिक्षणाचा प्रेरणा स्त्रोत – सावित्रीबाई फुले			Sanskriti Research Journal	2021	E-ISSN: 2455-1511	Sanskriti International Multidisciplinary Research Journal (simrj.org.in)	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL
8	The study of Rainfall and Sugarcane Landuse in Satara District	Dr. Gaikwad N. V.	Geography	Journal of Research and Development	2021	ISSN- 2230-9578	http://www.jrdrvb.com/	http://www.jrdrvb.com/archives	A Multidisciplinary International Level Reviewed Journal
9	अन्नाभाऊ साठे यांच्या लोकनाटयातील सामाजिक दृष्टिकोन			Sanskriti International Interdisciplinary Research Journal	2020	E-ISSN: 2455-1511	http://simrj.org.in/	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	UGC Approved Journals List. Journal No.46454, 47194.
10	संत चोखामेळा यांच्या अभ्यंगतील सामाजिक जनीवेचे स्वरूप	Miss Pawar M. S.	Marathi	Shivam Sanshodhan Patrika	2020	ISSN No 2319-6025	www.shivim.com	Print only	UGC carelist
11	सण उत्सव आणि मराठी लोकसंस्कृती			Research Journey International Multidisciplinary E-Research Journal	2020	ISSN 2348-7143	www.researchjourney.net	https://www.researchjourney.net/special-issues	Peer Reviewed Journal
12	लोकशाहीर अन्नाभाऊ साठे यांच्या खुलेवडी कथासंग्रहातील राष्ट्र भक्ति व लोकभक्तीचे चित्रण			Sanskriti International Multidisciplinary E-Research Journal	2020	ISSN 2455-1511	http://simrj.org.in/	print only	International Peer Journal
13	राजश्री शहूमहाराजांचे अस्पृश्य उद्धारचे कार्य			Research Journey International Multidisciplinary E-Research Journal	2020	ISSN 2348-7143	www.researchjourney.net	https://www.researchjourney.net/special-issues	Peer Reviewed Journal

14	डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री विषयक विचार काल आणि आज			Dr. B. R. Ambedkar Indian Society and Ambedkar Literature Swachhand Prakashan Kolhapur	2021	ISBN 978-93--83796-458	print only	Print only	peer reviewed
15	संत जनाबाईंच्या अभ्यंगतील स्त्री जीवनाचा आविष्कार			Ajanta International Multidisciplinary Quarterly Journal	2021	ISSN 2277-5730	http://www.ajantapra kashan.com	Print only	UGC listed and International Peer- reviewed Journal
16	लोकसंस्कृतीचा उपासक पोतराजचे धर्मिकविधी			Research Journey International Multidisciplinary E- Research Journal	2021	ISSN 2348-7143	www.researchjourney.net	https://www.researchjourney.net/special-issues	Peer Reviewed Journal
17	लोकसंस्कृतीचा उपासक पोतराजचे प्रयोगरूप			Shivam Sanshodhan Patrika	2021	ISSN No 2319-6025	www.shivim.com	Print only	UGC care list
18	राजराम मोहन राय यांचे स्त्री शिक्षणतील कार्य			Sanskriti International Multidisciplinary E- Research Journal	2021	ISSN 2455-1511	http://simrj.org.in/	Print only	International Peer Journal
19	Globalization Impact on Foreign Direct Investment in India	Dr. Mane D. N.	Economic s	Kanpur Philosophers	2021	ISSN 2348-8301	https://searchkanpur.com/journal//index.php	Print only	UGC listed and Internationally Peer- reviewed Journal and referred journal
20	The Role of Co-operative Learning in the Teaching of History as a subject in Higher Level	Dr. Sonawane V. K.	History	Kanpur Philosophers	2021	ISSN 2348-8301	https://searchkanpur.com/journal//index.php	https://searchkanpur.com/journal//philosophers/philosophers_archives.php#	UGC listed and Internationally Peer- reviewed Journal and referred journal
21	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक व शेती सुधारणा विषयक धोरण			Ajanta- An International Interdisciplinary Quarterly Research Journal	2020	ISSN 2217-5730	http://www.ajantapra kashan.com	Print only	UGC listed and International Peer- reviewed Journal
22	साहित्य रत्न आण्णा भाऊ साठे लिखित साहित्यातील			Sanskriti International Interdisciplinary Research Journal	2021	E-ISSN : 2455-1511	http://simrj.org.in/	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL
23	महात्मा फुले और भारतीय स्त्री शिक्षा	Dr. Kurane M. V.	Hindi	Sanskriti International Multidisciplinary Quarterly Journal	2021	E-ISSN : 2455-1511	http://simrj.org.in/	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

24	वर्तमान संधर्म मे किसान और मैथिलीशरण गुप्त			Akshar Wangmay	2021	ISSN: 2229-4929	Print only	Print only	UGC listed and International research Journal
25	हिंदी फिल्मी गीतो मे नैतिक मूल्य	Dr. Gavali R. V.	Hindi	Ajanta- An International Interdisciplinary Quarterly Research Journal	2020	ISSN: 2277-5730	http://www.ajantapra kashan.com	Print only	UGC listed and International Peer-reviewed Journal
26	धार्मिक स्वतंत्रता और सांस्कृतिक टकराव हिंदू -मुसलमान के दणगो के कारण			Research Journey International E-research Journal	2021	E-ISSN – 2348-7143	www.researchjourney .net	https://www.research journey.net/issues	International Peer reviewed Journal
27	प्रवासी संहित्याकरों की मानसिकता			Research Journey International E-research Journal	2021	E-ISSN – 2348-7143	www.researchjourney .net	https://www.research journey.net/issues	International Peer reviewed Journal
28	Depiction of Oppressed and Underprivileged in the Short-Stories of Anna Bhau Sathe	Mr. Telvekar S. T.	English	Sanskriti International Interdisciplinary Research Journal	2021	E-ISSN : 2455-1511	http://simrj.org.in/	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL
29	अण्णा भाऊ साठे :व्यक्तित्व अँड कृतित्व	Mr. A.A.Thorat	Library	Sanskriti International Interdisciplinary Research Journal	2021	E-ISSN : 2455-1511	http://simrj.org.in/	http://simrj.org.in/SpecialIssues.aspx	PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

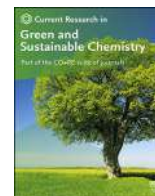
[Signature]
Principal
Krishna Mahavidyalaya, Rethare Bk,
Tal. Karad : 415 103 (M.S)

Contents lists available at ScienceDirect

Current Research in Green and Sustainable Chemistry

journal homepage: www.elsevier.com/journals/current-research-in-green-and-sustainable-chemistry/2666-0865

Ultrasound-assisted, green and efficient synthesis of ferrocene-appended azo-phenothiazines

Varsha Kambale^a, Jagannath Jadhav, Ph D^b, Pravina Piste, Ph D^{a,*}

^a PG Department of Chemistry, A.S.C. College Ramanandnagar (Burl), Sangli, 416308, M.S, India

^b Department of Chemistry, Shivaji University, Kolhapur, 416004, M.S, India

ARTICLE INFO

Keywords:

Azo-phenothiazine
Diazotization reactions
Ultrasound irradiation
Antimicrobial activity

ABSTRACT

An effortless and highly efficient strategy for the synthesis of ferrocene-appended azo-phenothiazines (PHz's) under ultrasound irradiation has been developed. The said protocol allows for a more environmentally friendly approach, such as operationally simple, tolerates a wide range of functional groups compared to conventional methods, and is applicable on a gram scale without additional purification or other solvent waste. The synthesized compounds 6(aa-ec) were tested for their antimicrobial activity *in vitro*. Off all the compounds tested, 6ca and 6da showed maximum antibacterial against *S. enteric* and *Bacillus cereus* as well as excellent antifungal activity against *A. flavus* and *A. fumigatus*.

1. Introduction

Phenothiazine (10*H*-dibenzo-*[b,e]*-1,4-thiazine; PHz) is an important fused tricyclic ring system belonging to the thiazine family. It was first prepared in the laboratory by the German chemist Bernthsen [1] in the course of proving the structure of violet and methylene blue by investigations according to the Lauth's method. Since then, it has played an important role in dye chemistry as the parent compound of thiazine dyes such as methylene green, thionine (Th), azure dye (AZ) and toluidine blue [2]. Indeed in the last twenty years, PHz and its derivatives have found numerous applications in other fields of electrochemistry [3], semiconductors [4] and chemical sensors [5], which stimulated further research on these compounds. Further it serves as pharmacophores for many molecules with significant biological and therapeutic value [6]. In particular, azo-phenothiazine and its derivatives have received considerable attention in recent years due to their considerable applications in various fields *viz.* medicine [7], solar cells [8], organic synthesis [9]. Some examples of azo-phenothiazines (Fig. 1) show promising antimicrobial [10], antifungal [11a], anticancer [11b], anti-inflammatory activities, reversal of multidrug resistance and many other effects [12]. Due to the attractive biological properties of azo-phenothiazines, the development of convenient synthetic methods from the readily available starting materials is very reasonable. In this context, the improvement of traditional diazotization and its coupling reaction in designing biologically active scaffolds by using simple, efficient and environment friendly

synthetic technique is an important challenge for the synthetic chemist.

In recent decades, ultrasonic irradiation has proven to be a very powerful and efficient bond formation technique in organic chemistry, providing a versatile and facile pathway for a variety of syntheses in the context of green chemistry. It is a promising alternative technique for modern organic syntheses and enables chemical transformations under the phenomenon of "cavitation", where gaseous and vaporous cavities of irradiated liquids expand, forms and implodes through enhancing mass transfer. In repertoire of studies, many diazo coupling reactions have been carried out under ultrasonic irradiation, offering higher yields, shorter reaction times and milder reaction conditions compared to conventional methods [13]. Indeed the diazo functionalization and structural modification on PHz, articulate very useful scaffolds for industrial and biological importance. However, there were no records in the literature where the PHz diazonium functionality was prepared and reacted directly to the metallocene ultrasonically (Scheme 1). Based on the experience of one of our authors [14] for the combined effect of metallocene-containing hybrids of heteroaromatic ring could confer labelled biological properties [15] as well as photoresponsive soft materials based applications. Thus in continuation of our efforts to develop new approaches for the design and synthesis of S/N-containing heterocyclic diazo compounds, we hypothesized rapid, more practical and eco-friendly ultrasonication technique for the preparation of pendant ferrocenyl phenothiazine azo dyes. The key theme of our synthetic strategy is the construction of drug-like molecular libraries through the creative reconstruction of core skeletons with privileged substituents.

For the feasibility of our chosen approach, it is primarily important to find a suitable diazotizing agent that works under ambient conditions for numerous amino compounds and promotes the azo-coupling reaction of

* Corresponding author.

E-mail address: ppiste321@gmail.com (P. Piste).

<https://doi.org/10.1016/j.crgsc.2021.100125>

Received 31 January 2021; Received in revised form 25 May 2021; Accepted 30 May 2021

Available online 8 June 2021

2666-0865/© 2021 The Authors. Published by Elsevier B.V. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Enhanced catalytic activity of bio-fabricated ZnO NPs prepared by ultrasound-assisted route for the synthesis of tetraketone and benzylidenemalonitrile in hydrotropic aqueous medium

Suraj R. Attar¹ · Bipin Shinde² · Santosh B. Kamble¹

Received: 20 June 2020 / Accepted: 3 August 2020
© Springer Nature B.V. 2020

Abstract

Mushroom-like mesoporous and hexagonal ZnO nanoparticles were synthesized from plant extract and chemical method respectively, by co-precipitation method in aqueous medium. Different morphological forms of ZnO NPs were characterized by XRD, TGA, FESEM, EDX, FTIR, UV–Vis and BET. Neem (*Azadirachta indica*) leaf extract and ultrasound irradiation have a crucial role in the formation of different morphologies of ZnO NPs. ZnO NPs synthesized from plant extract and hydro-tropes show a synergistic effect that leads to efficient synthesis of benzylidenemalonitrile and tetraketone derivatives at room temperature in water. Simple preparation of the catalyst, excellent yields, reusability of catalyst with consistent activity and ease of product isolation are the most significant advantages of this green protocol.

Electronic supplementary material The online version of this article (<https://doi.org/10.1007/s11164-020-04233-5>) contains supplementary material, which is available to authorized users.

✉ Santosh B. Kamble
santosh.san143@gmail.com

Suraj R. Attar
surajattar.chem@gmail.com

Bipin Shinde
bipinshinde448@gmail.com

¹ Department of Chemistry, Yashwantrao Chavan Institute of Science, Satara, Maharashtra, India

² Department of Chemistry, Rayat Shikshan Sanstha's Karmaveer Bhaurao Patil College Vashi, Navi Mumbai, India

ISSN: 2394 5303

Impact
Factor
7.891(IJIF)

Printing Area[®]
Peer-Reviewed International Journal

March, 2021
Issue-74, Vol-03

01

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

March, 2021, Issue-74, Vol-03

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

“Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.”

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors www.vidyawarta.com

quently used the teaching styles which influence the physical, emotional and social development of the students, while the teachers who are physical activity and sport science graduates and those who teach physical education in secondary school preferred the teaching styles which promote the cognitive development of the students. The graduates in physical education and teachers of primary education believed that the more difficult teaching styles to use were those that promote the affective, social and cognitive development of the students. The graduates in physical education and teachers in primary school considered that the teaching styles most accepted by the students were the ones which influence the physical development of the students, while the teachers in secondary school, physical activity and sport science graduates and teachers with both degrees considered the most accepted styles to be those that promote cognitive development.

References :

- Anguera, M. T. (1992). Metodología de la observación en las ciencias humanas. Madrid: Catedra. Boyce, B. (1992). The effects of three styles of teaching on university students' motor performance. *Journal of Teaching in Physical Education*,
- Byra, M., Sanchez, B., & Wallhead, T. L. (2014). Behaviors of students and teachers in the command, practice, and inclusion styles of teaching: Instruction, feedback, and activity level. *European Physical Education Review*.
- Morgan, K., Kingston, K., & Sproule, J. (2005). Effects of different teaching styles on the teacher behaviours that influence motivational climate and pupils' motivation in physical education. *European Physical Education Review*
- Shen, B., y Chen, A. (2007). An examination of learning profiles in physical education. *Journal of Teaching in Physical Education*,

Changing Patterns of Agricultural Productivity in Pune Division of Maharashtra : A Geographical Analysis

Dr. Bhakare Pravinchandra Dinkar
M.A.PhD. NET, SET, Head Dept. of Geography,
Krishana Mahavidyalay Rethare Bk.,
Tal- Karad, Dist-Satara

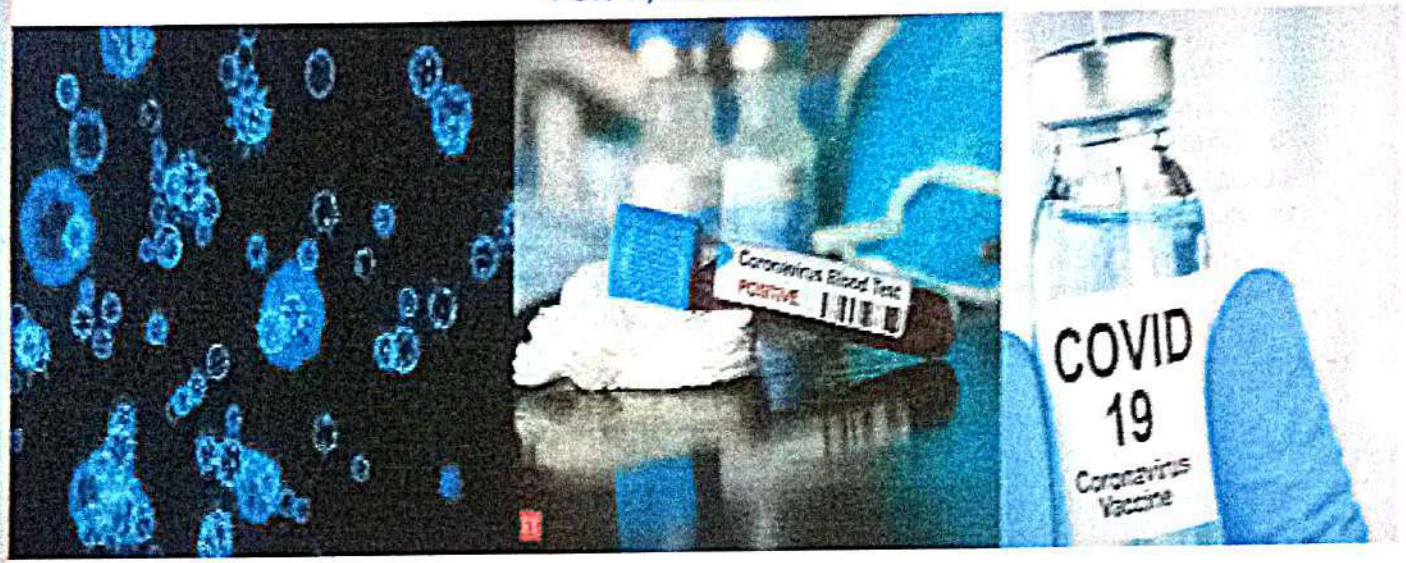
Abstract :

Agriculture has an important place in Indian economy and is one of the main source of national income. About more than 60 percent population is directly and indirectly participated in agricultural sector. The pattern of and using for crops and other purposes indicates how efficiently the land use resources available to the farmers were utilized. The land utilization pattern also indicates the area available for the cultivation, gross cropped area and cropping intensity.

The main aim of the present paper is to identify the changing patterns of agricultural productivity in Pune Division during fifty years periods from 1970 to 2020. The present study is based on the secondary source of data. The taluka or Tahsil has been taken as a unit for analysis the pattern of agricultural productivity in the study area of Pune division, which includes districts as Pune, Satara, Sangli, Kolhapur, Solapur During the Span of study of fifty years periods, the agricultural productivity in Pune Division is changed on large scale. During this periods the area under traditional crops is replaced by cash or commercial crops main cause for changing patterns of agricultural productivity is development of irrigation facilities and

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY
International Multidisciplinary E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal
April-May-June 2020
Vol. 7, Issue 2

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Tal. Tryambakeshwar
Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

- This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
 - Cosmos Impact Factor (CIF)
 - Global Impact Factor (GIF)
 - International Impact Factor Services (IIFS)

पर्यटन व्यवसाय आणि कोरोना महामारी

डॉ. सौहार्द मकरंद राजर्तम
 पूर्णा महाविद्यालय वेडो वू.
 ता. कन्नड जि. सातारा
 पी. 9881221191
 saohardraj74@gmail.com

सारांश-

आज संपूर्ण जगापुढे उभी असलेली समस्या म्हणजे कोरोना विषाणूचा वाज्रत असलेला प्रावृर्भाव हीम, चीन मधील वृहत्तम पर्याप्त सुरु झालेले हे प्रथम अवस्था तीन महिन्यात साऱ्या जगाला आपुन गेले, अनेक जण सुत्पुसुखी पडले, यामध्ये मरीक- श्रीमंत, उच्च- तीव, प्रगत अपगत असा कोणताही भेद न करता ह्या विषाणूने सर्व जगाला आपल्या कड्यात घेतले, सर्व दैनंदिन व्यवहार ठप्प झाले, इतर व्यवसाया प्रमाणे पर्यटन व्यवसायाची गती मंदावली, सोळा प्रमाणावर आर्थिक तुक्सान झाले.

प्रस्तावना-

खल खल नाहे हा शरा,
 देत चाहूल या निसर्गाची,
 मातीचा हा सुगंध दरवळे चहूकडे,
 निसर्गाची हि किमयाच न्यारी,
 सरगम सूर हे आपण छेडूया,

निसर्ग रंगात आपण सारेच व्हाऊयात!!!

कवीने मांडलेल्या या रचनेप्रमाणे आपणा सर्वांनाच निसर्ग नेहमीच साद घालत असतो, आपण आपल्या सर्व चिंता, निर्वचना निसर्ग त्याच्या सौंदर्यात व्हाऊन निघतो, भरकटलेल्या निचारांना शांत करण्याचे उत्कृष्ट साधन म्हणजे या निसर्गाची भ्रमंती, मानाशेजारील डोंगरानरील हिरेव्यागार मनराई मध्ये स्वच्छंदी फिरणे असुदे किंवा दूरवर समुद्राच्या अभांगतेमध्ये स्वतःला निसरणे असुदे, या नसुंशरेच्या अंगा खांद्यावर आपण गोडे झालो तिच्यात रममाण होणे कोणास आनडणार नाही बरे.... निसर्गाची हि अदभूत ताकद पर्यटन व्यवसायाची संडीवनी आहे, पर्यटन व्यवसायाची भरभराट या निसर्गाच्या निविधतेमुळेच झालेली आहे, प्रत्येक मनुष्याला नाविल्याची आनड असते, याच आकर्षणातून पर्यटनस्थळे उदगास घेत आहेत, आणि तेथील पर्यटन व्यवसाय बहरत आहे.

विषय विवेचन -

चीनसारख्या उद्योगशील देशात या महामारीचा उदय झाला, डिसेंबर २०१९ मध्ये उदयाला आलेल्या या विषाणूमुळे गेले ६ महिने संपूर्ण जग जणू थंड पडले आहे, मानवाला त्याचे दैनंदिन व्यवहार करणेही शक्य होत नाही, संसर्गाने झपाट्याने वाडणाऱ्या आणि कोणतेही औषध नसणाऱ्या या विषाणूने संपूर्ण जगाला आपल्या पाशात घेतले आहे, ज्यामुळे या विश्वाची गतीच मंदावली आहे, एकमेकांच्या संपर्कात आल्याने या विषाणूचा फैलाव होत आहे, यासाठी प्रतिबंधात्मक तरा नसल्याने याचा फैलाव होवू यने याचीच खबरदारी घ्यावी लागत आहे, त्यामध्ये आणखी भर म्हणजे कोविड बाधित रुग्णांची कोणतीही लक्षणे लवकर लक्षात घेत नाहीत, त्यामुळे आपल्या आजूबाजूला कोरोना बाधित रुग्ण आहे का याची खातरजमा करताच घेत नाही.

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

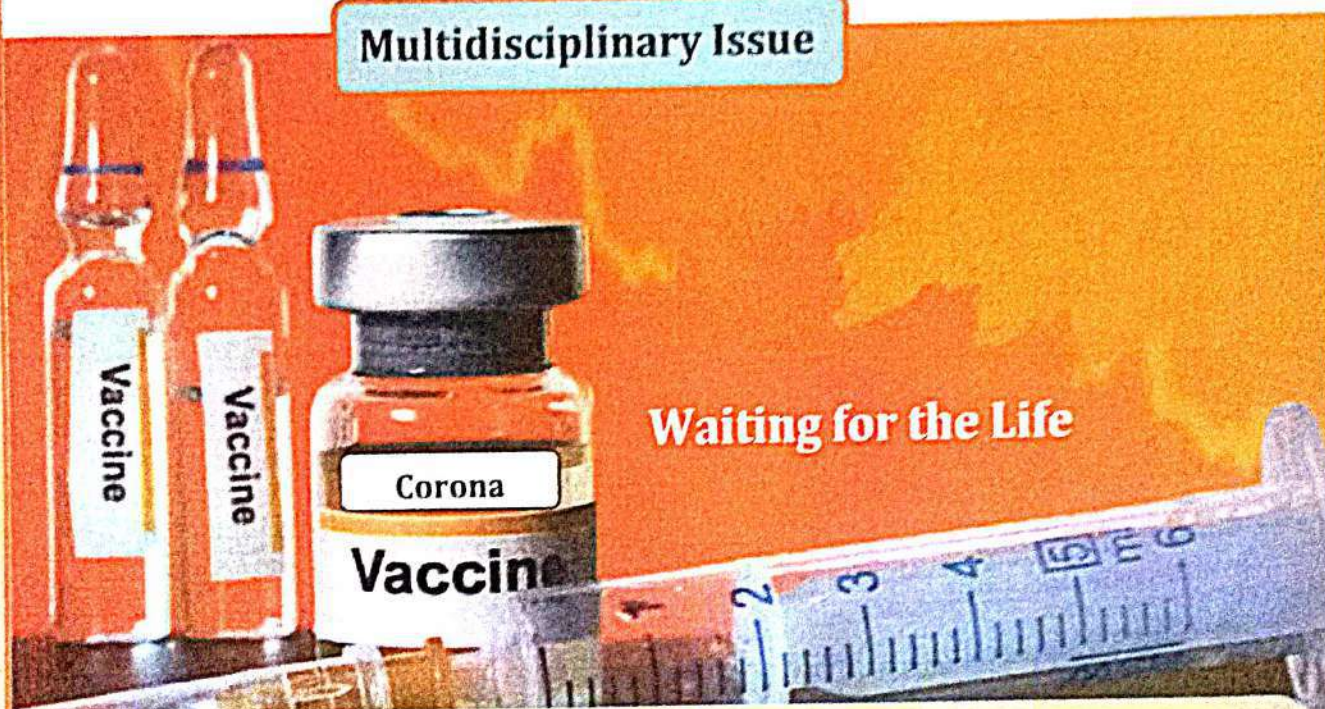
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL.

October - 2020

Special Issue - 253 (B)

Multidisciplinary Issue

Waiting for the Life

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,

Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts, Science & Commerce College,

Harsul, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Dr. Munaf Shaikh, Jalgaon (Urdu)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

सोशल मीडिया : २१ व्या शतकातील आव्हान की संधी?

डॉ. सनेहल मकरंद राजहंगम
कृष्णा महाविद्यालय रेट्टे यु.
मोबाईल - 9881221191
Email- snehalraj73@gmail.com

प्रास्ताविक:

'कायदा पाळा गतीचा, शंभला तो संपला ।'

बदलत्या परिस्थितीनुसार मानवाच्या जीवन पद्धती आमूलाग्र बदल घडून आले आहेत. अश्वयुगातील माणूस आज आकाशगंगेतील विविध ग्रहांवर जाण्याची स्वप्ने पाहू लागला आहे. लहानपणी चंद्राला मामा संबोधून त्याच्याकडे पाहणारा चिमुकला जीव, चंद्रावर जाऊन तेथील विविध घटकांचा अभ्यास करू लागला आहे. मानवाने माहिती-तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात केलेली प्रगती ही त्याच्या बुद्धी सामर्थ्याची एक चुणूकच आहे. आज या तंत्रज्ञानामुळे जग म्हणजे एक खेडे बनले आहे. सहजतेने आपण जगातील कोणत्याही ठिकाणी फिरू शकतो किंवा कोणत्याही ठिकाणाची माहिती सहजतेने उपलब्ध करू शकतो. संपूर्ण जगापुढे आज कोरोनाचे याच आहे, पण या परिस्थितीतही माहिती तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने सोशल मिडियाचा वापर करत आपण एकमेकांशी कनेक्टेड आहोत हे तंत्रज्ञानाचे वरदान आपल्याला मान्य करावेच लागेल.

मानव जसा प्रगती करू लागला तसतशी त्याच्या पुढील आव्हाने वाढत गेली मर्यादित गरजेत अश्वयुगात राहणारा माणूस आपल्या विविध गरजांसाठी निमर्गामध्ये प्रचंड बदल करू लागला त्यानूनच अनेक पर्यावरणीय व सामाजिक समस्यांचे कोश आपल्या भोवती विणू लागला आणि गरजांच्या हव्यामापोटी अनेक समस्यांची आव्हाने त्याला मगरमिठी घालू लागली

ज्ञान नाही विद्या नाही, ते घेण्याची गोडी नाही,

बुद्धी असूनही चालत नाही, त्याची मानव म्हणावे काय?

अठराव्या व एकोणिसाव्या शतकातील अजानी समाजापुढे असा प्रश्न मांडून क्रांतीज्योती माचित्रीवाई फुलेनी मुलींच्या शिक्षणाचा पाया घातला आज शिक्षण क्षेत्रात मुलींनी केलेली प्रगती उल्लेखनीय आहे पण आजच्या समाजापुढे साक्षर असूनही स्त्री-पुरुष समानतेसाठी सामाजिक संस्थांना कार्य करावे लागत आहे अशी साक्षरता काय कामाची आज शासनाला गर्भलिंग तपासणी साठी खिंग ऑपरेशन करावी लागतात हे सुशिक्षित समाजाचे लक्षण आहे का त्यामुळे फक्त लिहिण्या वाचण्या कुत्ते साक्षर होता सुसंस्कारित होण्याची गरज आहे आज गुगल मारख्या साइटवरून क्षणात आपण कोणत्याही प्रकारची माहिती उपलब्ध करून घेऊ शकतो मग ती साहित्याविषयी असो की स्वयंपाक घरातील एखाद्या पदार्थाविषयी असो सोशल मीडियाच्या ह्या साईट म्हणजे शिक्षणाचा मोठा खजिनाच आहे परंतु आपल्याला यातील चांगल्या संधी शोधता आल्या पाहिजेत याचे प्रबोधन नसल्याने युवा पिढी या साईटवरील माहितीचा गैरवापर करत आहे आपल्या युवापिढीला सुसंस्कारित करण्याची गरज वाढली आहे

IFSI) IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal
PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 007

October -2020

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळान्वये

कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_saprn@yahoo.co.in

बँक मानांकन - B+ (2.65)

कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.॥

आणि

लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे अध्यासन,

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

यांचे संयुक्त विद्यमाने एक दिवशीय आंतरविद्याशास्त्रीय

राष्ट्रीय परिषद

अण्णा भाऊ साठे यांचे वाङ्मय : पुनर्वाचनाच्या दिशा

शुक्रवार दि. २० मार्च २०२०

Special Issue Editor: **Dr. Snehal Rajhans**

Convener: **Principal, Dr. C. B. Salunkhe**

Editor-in-Chief: **Prof. Santosh Bongale**

साहित्यरत्न अण्णाभाऊ साठेच्या साहित्यातील स्त्री व्यक्तीरेखा

डॉ. स्नेहल मकरंद राजहंस

कृष्णा महाविद्यालय रेंठरे बु.

प्रास्ताविक -

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे हे सांगली जिल्ह्याच्या वाळवा तालुक्यातील वाटेगाव या छोट्याशा गावातील रहिवासी. 1 ऑगस्ट 1920 साली भाऊराव साठे व वासुबाई या दाम्पत्याच्या पोटी त्यांचा जन्म झाला. घरात अठरा विश्व दारिद्र्य त्यामुळे शाळेची वाट त्यांनी सोडून दिली. तरुणपणी कम्युनिस्ट विचारप्रणालीचा प्रभाव अण्णाभाऊंवर पडला होता. दत्ता गव्हाणकर व अमर शेख या शाहीर मित्रांसोबत त्यांनी 'लालबावटा' या कलापथकाची सुरुवात केली. याच्यामाध्यमातून त्यांनी इंग्रज सरकारच्या अनेक सरकारी निर्णयांना आव्हान दिले. स्वातंत्र्या नंतरही उच्चवर्णीयांचो असणारी मक्तेदारी अमान्य करत मुंबईत प्रचंड मोठा मोर्चा अण्णांच्या नेतृत्वाखाली काढण्यात आला. त्यामध्ये 'ये आजादी खोटी है। देश कि जनता भुकी है।' ही त्यांची घोषणा लक्षवेधी ठरली. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीतही त्यांनी महत्त्वाची भूमिका पार पाडली होती. डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारप्रणालीच्या प्रभावामुळे ते दलितांच्या विकासाकडे वळले. मुंबई येथील पहिल्या दलित साहित्य संमेलनाच्या उद्घाटन समारंभात, 'पृथ्वी ही शेषनागाच्या मस्तकावर तरलेली नसून, दलित व कामगार लोकांच्या तळहातावर तरलेली आहे' असे स्पष्ट केले आणि दलितांचे महत्त्व त्यांनी समाजाला ठणकावून सांगितले.

अण्णाभाऊ साठे यांनी आपल्या जीवनातील कडू-गोड अनुभवाच्या जोरावर 35 कादंबऱ्या, 15 कथासंग्रह, 12 पटकथा, नाटक, 10 पोवाड्यांची रचना केली. ग्रामीण साहित्या प्रमाणेच शहरी पर्यावरणाचा व गिरणी कामगार जीवनातील वास्तवजीवनाचे दर्शन त्यांच्या रचनां मधून पाहायला मिळते. अण्णाभाऊंच्या साहित्यावर पुढे वैजयंता, टिळा लावते मी रक्ताचा, डॉंगरची मैना, मुरली मल्हारी रायाची, वारणेचा वाघ, अशी ही सातार्याची तर्हा आणि फकीरा असे चित्रपट निर्माण झाले.

INDEXED, PEER-REVIEWED, REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

www.simri.org.in Email ID: editorsimri@gmail.com

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN: 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 008

March - 2021

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीनिमित्त

“स्त्री शिक्षणातील समाजसुधारकांचे योगदान”

एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

दि ३ फेब्रुवारी २०२१

Special Issue Editor: **Dr. Snehal Rajhans**

Convener: **Principal, Dr. C. B. Salunkhe**

Editor-in-Chief: **Prof. Santosh Bongale**

स्त्री शिक्षणाचा पेरणा स्त्रोत - क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले

डॉ. स्नेहत मकरंद राजहंस

कृष्णा महाविद्यालय रेंठरे बु. जि. सातारा

सर्व मंगल मांगले, शिवे सर्वार्थ साधिके,

शरण्ये त्रंबके गौरी, नारायणी नमोस्तुते।

प्राचीन काळात भूतलावर देवादिकांचे राज्य होते, त्यामध्ये महत्त्वाची खाती ही स्त्री देवतांकडे होती. शिक्षणाचे खाते सरस्वती मातेकडे, तर जगाला सांभाळणारी आदिमाता सर्वांची पालन-पोषण करती, असुरांच्या नाशासाठी हातात शस्त्र घेणारी दुर्गा किंवा भुकेल्या जीवांची क्षुधा भागवणारी अन्नपूर्णा अशी अनेक महत्त्वाची खाती स्त्री देवतांकडे होती. त्या काळात मातृसत्ताक पद्धती अस्तित्वात होती.

अहिल्या द्रोपदी तारा, सीता मंदोदरी तथा।

पंचकन्या स्मरे नित्य, महापातक नाशनम।

अशा अनेक स्त्रियांना आपल्या संस्कृतीत महत्त्वाचे स्थान होते. त्यानंतरच्या काळात मात्र स्त्रियांना अपमानजनक वागणूक मिळू लागली. चूल आणि मूल या चौकटीत तिचं विश्व सामावले गेलं. स्त्री ही भोगाची आणि अत्याचार सहन करणारी वस्तू आहे अशी समाजाची धारणा बनू लागली.

दोल, गवार, पशु, क्षुद्र, नारी, ये सब ताडन के अधिकारी।

तुलसीदासाच्या या दोह्याप्रमाणे स्त्रीची अवस्था झाली होती. यामध्ये काही अपवादात्मक स्त्रिया आपले अस्तित्व टिकवून होत्या. ज्यामध्ये झाशीची राणी, राजमाता जिजाऊ यांचं नाव अग्रक्रमानं घ्यावं लागतं. स्वातंत्र्यपूर्व काळात दरवाजा मागे बंदिस्त झालेले स्त्रीचे अस्तित्व, क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले, महात्मा ज्योतिबा फुले, धोंडो केशव कर्वे यांनी प्रयत्नपूर्वक समाजामध्ये पुन्हा आणण्याचा प्रयत्न केला. त्यासाठी अतोनात कष्ट घेऊन स्त्रीशिक्षणाचा पाया घातला. एकोणिसाव्या शतकात स्त्रिया हळूहळू शिकू लागल्या. त्यांना स्वतःची मते मांडण्याचा अधिकार प्राप्त झाला. डॉक्टर बाबासाहेब

Mr. Gaikwad N.V.

Peer reviewed Journal

Impact Factor: 7.265

ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred Journal

September 2021 Volume-12 Issue-7

Resource Management and Agricultural Development

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot
No-23, Mundada Nagar, Jalgaon

Executive Editors

Dr. N. G. Mali

Principal Sambhaji College (Arts, Commerce &
Science), Murud, Latur

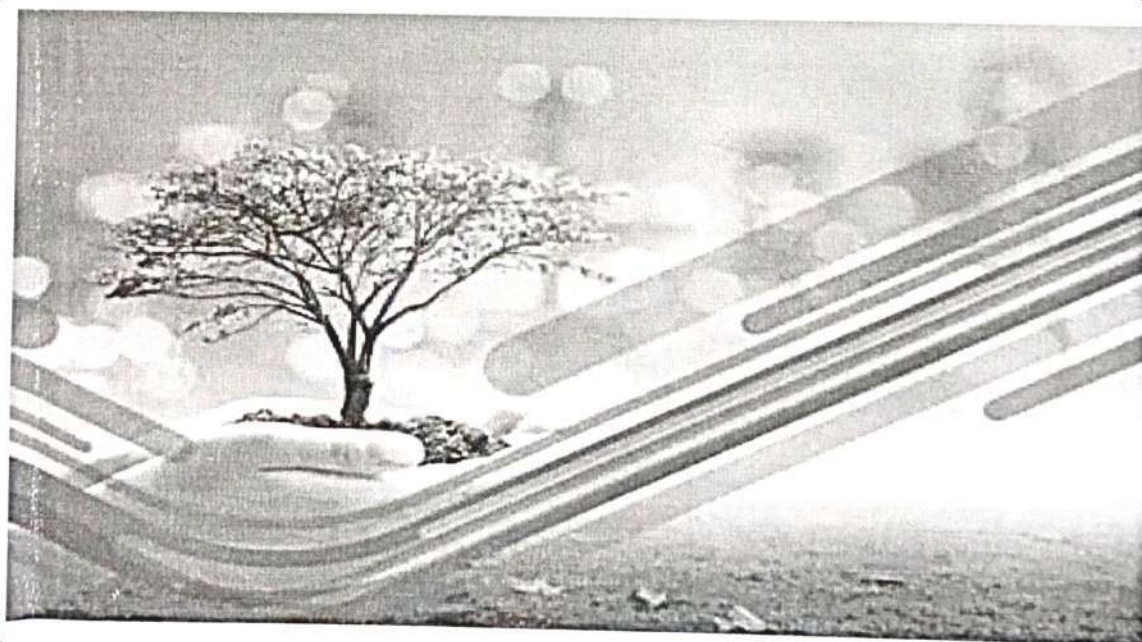
Executive Editors

Dr. S. J. Phule

President Marathwada Association of
Geographers, Latur

Co-Editors

Dr. H. S. Waghmare, Dr. S. N. Ubale, Dr. G. L. Jadhav
Prof. M. B. Gaikwad, Dr. B. N. Nagalgave,
Dr. V. R. Rathod, Dr. S. S. Pawar

Address

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

The Study Of Rainfall And Sugarcane Landuse In Satara District

¹Dr. Wagnare J.K ²Mr. Gaikwad N. V.

¹Professor, Department of Geography haiKisanraoDeshmukhMahavidyalayaChakur.

²Assistant Professor, Department of Geography, Krishna Mahavidyalaya, Rethare BK.

The climate is vital part of atmosphere which controlling the biodiversity of earth. Our India comes in monsoon type of climate and this monsoon climate is the chief source of Indian agriculture. This monsoon climate has distinct rainfall characteristics, followed irregular and concentrated distribution pattern of rainfall. Its variation and concentration have controlled the surface and sub-surface water. Also, rainfall is main water provider of agriculture for different crops. In fact, farmers have big agricultural production from several crops with pattern of rainfall. The agricultural sector is boost sector of Indian economy, where big human population is directly and indirectly engaged in agriculture. Where, all farmers have cultivated various crops in three seasons of year. But, monsoon climate have provided high water through maximum rainfall to agriculture in different parts of India, therefore, Sugarcane is vital crop mainly cultivated on large area in every year. Historically, India is native place of sugarcane crop. The sugarcane crop was cultivated about five million hectares area of India in financial year 2019. It is a significant commercial crop of India which balancing rural local economy. The Satara district has taken for study which is considered as the coredistrict of sugarcane cultivation located in the western part of the Maharashtra. This district is prominent in sugarcane production as it occupies about 8.94 percent of total hectares in the Maharashtra State. This paper is an attempt to analyze the correlation between rainfall and Sugarcane Landuse in Satara District. Spearman's Rank order method is applied for analyzes the correlation of between rainfall and Sugarcane Landuse. The correlation between rainfall and Sugarcane Landuse in Satara District is $r = -0.32$. It is moderate negative or direct correlation. The climate is vital part of atmosphere which controlling the biodiversity of earth. Our India comes in monsoon type of climate and this monsoon climate is the chief source of Indian agriculture. Actually, agricultural sector is boost sector of Indian economy, where big human population is directly and indirectly engaged in agriculture. But, monsoon climate has distinct rainfall characteristics, followed irregular and concentrated distribution pattern of rainfall. Its variation and concentration have controlled the surface and sub-surface water availability, which is big water provider of agriculture for different crops. Therefore, all farmers have cultivated various crops in three seasons of year with pattern of rainfall. But, monsoon climate have provided high water through maximum rainfall to agriculture in different parts of India, therefore, Sugarcane is vital crop mainly cultivated on large area in every year. This crop is a significant commercial crop of India which balancing rural local economy. The Satara district is placed in the western region of the Maharashtra state where, about 64653 hect. farmland of district occupied by Sugarcane crops. Where, principle river Krishna, also, other important rivers- the Koyna, the Nira, the Man, the Tarali, the Urmodi, the Vasna, the Yerala, the Venna, the Kudali, etc. are the water source of agriculture through Koyna Dam, Dhom Dam, Mhaswad Dam, Veer Dam, Kanher Dam, Uttarmand Dam, Morana Dam, Yeralwadi Dam etc. especially for Sugarcane crop belts of district.

Study Area

The Satara district selected for the study of rainfall and Sugarcane Landuse. The study area Satara district encompasses the south-western part of Maharashtra state with its particular historical uniqueness and distinctive set of physical features. It is situated over Sahyadri Mountain ranges, locating between on $17^{\circ}5'$ to $18^{\circ}11'$ North latitude and $73^{\circ}33'$ to $74^{\circ}54'$ East longitude. There are numerous landforms like Krishna River, Mahadeo and Bamnoli hill ranges, Sitabai and Aagashive are some other hills in the district. Where, 30, 03,922 persons are habited according to 2011 Census. This district is covered totally 10,484.0 Sq. k.m area with its 742 m (2,434 ft) elevation from the mean sea level. This area receives 310.6 mm to 3576 mm of normal annual rainfall. Satara district has composed from eleven tahsils and 1739 villages. Eleven tehsils are Satara, Karad, Koregaon, Man, Khatav, Phaltan, Jaoli, Patan, Khandala, Wai, Mahabaleshwar.

अण्णाभाऊ साठे यांच्या लोकनाट्यातील सामाजिक दृष्टीकोन

प्रा. गायकवाड नरेंद्र विठ्ठल

कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु. ता- कराड, जि- सातारा.

फोन नंबर- 9881415034 ngaikwad247@gmail.com

प्रस्तावना-

अण्णा [तुकाराम] भाऊ साठे यांचा जन्म सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्या मधील वाटेगांव या गावात दलित कुटुंबात झाला. अण्णाभाऊ साठे यांनी अनेक साहित्य प्रकार हाताळले असले तरी साहित्यातील त्यांची मूळ प्रवृत्ती ही लघुकथा लेखकाची आहे. अण्णाभाऊ साठे यांनी पोवाडे, लावणी, गीते, कथा-कादंबऱ्या, प्रवास वर्णने, नाटक, लोकनाट्य असे विविध प्रकार हाताळले आहेत. त्यांनी आपल्या कथा-कादंबऱ्या, लोकनाट्यामधून नवीन विषय व संघर्ष मांडले आहेत. अण्णाभाऊ साठे यांनी तमाशा कलेचे लोकनाट्य कलेमध्ये रूपांतर केले. तमाशा कलेला प्रतिष्ठा मिळवून दिली. लोकनाट्याच्या माध्यमातून त्यांनी राजकीय, सामाजिक, आर्थिक, परिस्थिती समाजापुढे मांडण्याचे काम केले आहे. अन्यायाच्या विरोधात सर्वांनी एकत्र येऊन प्रतिकार केला पाहिजे याची जाणीव त्यांनी समाजाला करून दिलेली आहे.

संशोधनाचा उद्देश-

- 1] अण्णाभाऊ साठे यांनी पारंपारिक लोकनाट्यात केलेला बदल.
- 2] लोकनाट्याच्या माध्यमातून सामाजिक जागृती.

संशोधन पद्धती-

- 1] शोधनिबंधासाठी प्रामुख्याने द्वितीय स्त्रोताचा आधार घेण्यात आलेला आहे.
- 2] विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे.

अण्णाभाऊ साठे यांना समाजातील अन्यायग्रस्त लोकांचे प्रश्न महत्त्वाचे वाटतात म्हणून त्यांनी तमाशा, लावणी, पोवाडा याला मार्क्सवादी दृष्टीकोनाचा आधार देऊन सामाजिक परिवर्तनाला सुरुवात केली, यामध्ये सामाजिक, राजकीय, आर्थिक या घटकांचा आधार घेतला व प्राप्त परिस्थितीनुसार प्रभावी परिणामकारक अशा लोकनाट्याचे लेखन करून त्यांचे सादरीकरण केले आहे.

अण्णाभाऊ साठे यांनी पारंपारिक लोकनाट्यात केलेला बदल-

महाराष्ट्राच्या संस्कृतीमध्ये तमाशाला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. तमाशा हा समाजाचे मनोरंजनातून प्रबोधन करण्याचे एक प्रभावी माध्यम म्हणून लोककला प्रकार महत्त्वाचा मानला जातो. तमाशा या लोककला प्रकाराला जसा सत्यशोधकी समाजाने नवे रूप

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर
विवेच्यमानित, यू.जी.सी. मान्यताप्राप्त त्रैमासिक
(Peer Reviewed Referred Research Journal)
ISSN No. 2319-6025

शिवधर्म संशोधन पत्रिका

वर्ष-नववे : जोडअंक-एकवीस आणि बावीस : जानेवारी ते जून २०२०

मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयातील विविध संप्रदाय
दिनांक १ व २ फेब्रुवारी, २०२०

सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

(स्वायत्त महाविद्यालय)

ता. कराड जि. सातारा

राष्ट्रीय उच्चस्तर शिक्षा अभियान (रुसा)

संत चोखामेळा यांच्या अभंगातील सामाजिक जाणिवेचे स्वरूप

प्रा.माधवी पवार

कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु.

महाराष्ट्रीय संतापुढे मानवी जीवनाचे समग्र रूप उभे होते. म्हणूनच महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक इतिहासातील भागवतधर्मी संतांचे कार्य फार महत्त्वाचे आहे. आज सहा-सातशे वर्षांनंतरही भारतमातेच्या पवित्र भूमीत व महाराष्ट्राच्या कुशीत अनेक संतकवी झालेत. त्यापैकी श्री संत निवृत्ती महाराज, श्री संत ज्ञानेश्वर महाराज, श्री संत नामदेव महाराज, श्री संत एकनाथ महाराज, श्री संत तुकाराम महाराज, संत बहिणाबाई, संत जनाबाई, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज इत्यादी संतांचे वाङ्मय विशेषतः अभंग, ओव्याच्या, गाथेच्या रूपाने प्रसिद्ध झाले असून आजही ते सर्वतोमुखी गाईले जात आहेत; परंतु संत चोखामेळा महाराजांचे काव्य मात्र एवढे प्रसिद्धीस आले नाही. ते दुर्लक्षित किंबहुना उपेक्षित राहिले. सर्व संतांच्या अभंगाप्रमाणेच श्रीसंत चोखामेळा महाराजांच्या अभंगालाही परतत्त्वाचा स्पर्श झाला आहे. म्हणूनच संत चोखामेळ्यांची अभंगरचना ही आजही मानवी जीवन जगत असताना प्रासंगिक आहे. तरी पण वर्णव्यवस्थेची रीत बिघडल्याने वर्णवादी समाजात संत चोखामेळा उपेक्षित गणले गेलेत.

संत चोखामेळा हे मंगळवेढ्याचे. पंढरीस संत नामदेवांचा त्यांना सहवास लाभला आणि त्यांचे आयुष्यच बदलले. विठ्ठलावर निस्मिम भक्तिभाव असणारा चोखामेळा केवळ अस्पृश्य जातीत जन्माला आला म्हणून अस्पृश्यांसारखीच थेट वागणूक चोखामेळ्याला मिळाली. त्यांच्या वाट्याला आलेले दुःख, दैन्य, दारिद्र्य आणि विटाळाचे साम्राज्य त्यांना अस्वस्थ करीत होते ते विठ्ठलाला आपले दुःख सांगायचे, वेदना विठ्ठलापुढे मांडायचे मात्र कुठेही विद्रोहाचा लवलेश त्यांच्या अभंगात दिसत नाही. संत ज्ञानेश्वरांच्या अभंगवाणीतून चोखोबा घडले. 'चोखा म्हणे श्रेष्ठ ज्ञानदेवी ग्रंथ। वाचिता सनाथ जीव होती।' ही ज्ञानेश्वरीची ताकद चोखाबांना ज्ञात होती. अख्खे कुटुंब जरी विठ्ठलभक्तीत रममाण झाले असले तरी त्यांच्या मुलगा कर्ममेळा मात्र आपल्या अभंगातून विठ्ठलाला कठोर शब्दात जाब विचारतो. 'चोखा चोखट निर्मळ। तथा अंगी नाही मळ' असे जरी खरे असले तरी चोखोबांना व्यवस्थेचा आयुष्यभर त्रास झाला. 'चोखा म्हणजे गंगाजळ।' असे जरी म्हटले गेले असले पण रत्नहार चोरीचा आरोप ही याच व्यवस्थेने त्यांच्यावर लावला संतांचे सारेच गुण चोखामेळ्यात असताना केवळ महार जातीत जन्माला आला म्हणून आयुष्यभर लाचारीत, दारिद्र्यात आणि सामाजिक विटंबनेत तथा बहिष्कृतांच्या अवस्थेत त्याला जगावे लागले. दारिद्र्यात जन्म झालेला चोखोबा दारिद्र्यातच मरण पावतो. अशी ही सामाजिक व्यवस्था आपल्या देशात शतकानुशतके अस्तित्वात होती.

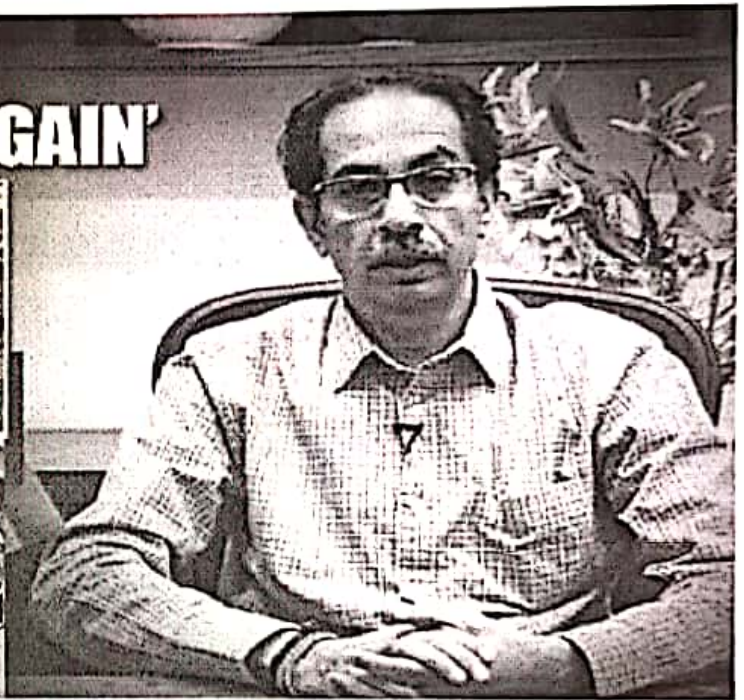
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

July 2020 Special Issue -250

**AMENDS
 'MISSION BEGIN AGAIN'**

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
 Assist. Prof. (Marathi)
 MGV's Arts, Science & Commerce College,
 Harsul, Tal. Tryambakeshwar
 Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
 Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
 Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
 Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

सण उत्सव आणि मराठी लोकसंस्कृती

प्रा.माधवी सुरेंद्र पवार
कृष्णा महाविद्यालय रेंठरे बु.
ता.कराड जि.सातारा
मो.नं ८८०५३३७७६८
pwr.madhavi@gmail.com

प्रस्तावना

लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे महत्त्व आता जवळपास जागतिक स्तरावर सर्वमान्य झाले आहे. लोकसाहित्य हे भाषाशास्त्र, वाङ्मय, समाजशास्त्र, इतिहास, पुरातत्वविद्या, वैद्यकशास्त्र असा मानवी जीवनांशी संलग्नित शास्त्रे आणि ज्ञानशाखा यांना सामग्री पुरवणारे अभ्यासक्षेत्र आहे. लोकसाहित्य आणि लोकाचार हे लोकसंस्कृतीच्या अध्ययनाचे प्राथमिक आणि प्रमुख साधन आहे. लोकसंस्कृती हा लोकसाहित्याचा एक महत्त्वाचा घटक आहे. लोकगीते, लोककथा, लोकनृत्य, धार्मिकविधी, सण सोहळे, व्रतवैकल्ये, समाजधारणा आणि लोकजीवनाच्या श्रद्धा -परंपरा समजून घेण्यासाठी आधी लोकसंस्कृती समजून घेणे आवश्यक आहेत. ही लोकसंस्कृती जतन व संवर्धन करण्याचे काम लोकसंस्कृतीचे उपासक करत असतात.

आजच्या काळात लोकसाहित्याच्या अभ्यासाची व्याप्ती वाढत आहे. मात्र लोकसाहित्यातील महत्त्वाचा घटक अथवा मुळ पाया असलेली लोकसंस्कृती ही संकल्पना फारशी समाज माणसांत रुजलेली नाही. लोकसाहित्याला काही अभ्यासकांनी लोकसंस्कृतीचा अविष्कार मानले आहे. लोकसाहित्यातून लोकसंस्कृतीचे दर्शन घडते. ह्या लोकसंस्कृती आणि सण-उत्सव यांचा अभ्यास करण्यापूर्वी आकलनाच्या सोयीकरता आधी 'लोक' व 'संस्कृती' या दोन्ही शब्दांची संकल्पना समजून घेणे गरजेचे ठरते

The Study of folklore या ग्रंथाचे संपादक अॅलन डेडस यांनी लोकसाहित्य म्हणजे काय हे स्पष्ट करताना folk ची व्याख्या केली आहे त्यांच्या मते "लोक म्हणजे दोन किंवा दोनपेक्षा अधिक व्यक्तींचा असा समूह ज्यांच्यात वंश, भाषा, व्यवसाय व धर्म यापैकी एक किंवा अधिक समान तत्वे असतात त्यांना या त्यांच्यात असलेल्या समान तत्वांची आणि त्यासंबंधीच्या परंपरा याची जाणीव असते अशा समूहातील व्यक्तींना परस्परांचा परिचय नसला तरी आपण एकच परंपरा असलेल्या समूहाचे घटक आहोत याचे भान असते या परंपरेमुळे या समूहाला स्वतःचे असे वेगळे वैशिष्ट्यपूर्ण अस्तित्व लाभते"^१

या सर्वांना 'लोक' ही संज्ञा वापरता येते तर 'संस्कृती' शब्दाची व्याप्ती इतकी बहुआयामी व गुंतागुंतीची आहे की तिची सर्वसमावेशक अशी व्याख्या करणे शक्य नाही "इमर्सन च्या शब्दात बोलायचे झाले तर असे म्हणता येईल की ज्यामुळे जगावेसे वाटते तिला संस्कृती असे म्हणतात किंवा जीवन यात्रेची पद्धतीच्या सामाजिक आचार-विचार, श्रद्धा आणि वाङ्मय यामधून अभिव्यक्त होते तिला संस्कृती म्हणायला हरकत नाही"^२ म्हणजेच माणसाची विशिष्ट जीवनपद्धती म्हणजे संस्कृती आहे अशा खाण्यापिण्याच्या पद्धती, आचार, व्यवहार, कला, साहित्य इत्यादी अनेक गोष्टीतून विशिष्ट जीवनपद्धती तयार होते ती आपली संस्कृती आपण मानतो तरीसुद्धा सर्वांची जीवनपद्धती समान असतानाही तिच्या मध्ये बदल करणारे अनेक घटक असतात भौगोलिक ऐतिहासिक वांशिक वगैरे वगैरे त्यामुळे संस्कृतीची भिन्नता निर्माण होते.

दुसरे असे "माणूस हा भोवतालच्या निसर्गामध्ये जीवनाच्या प्रगतीला अनुकूल असे बदल करून म्हणजे त्यावर संस्कार करून आपले जीवन अधिक सुलभ सुरक्षित, अधिक सुखमय, अधिक समृद्ध बनवतो

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 007

October -2020

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

आणि

लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे अध्यासन,

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

यांचे संयुक्त विद्यमाने एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय

राष्ट्रीय परिषद

अण्णा भाऊ साठे यांचे वाङ्मय : पुनर्वाचनाच्या दिशा

शुक्रवार दि. २० मार्च २०२०

Special Issue Editor: Dr. Snehal Rajhans

Convener: Principal, Dr. C. B. Salunkhe

Editor-in-Chief: Prof. Santosh Bongale

लोकशाहीर आण्णाभाऊ साठे यांच्या खुळवाडी कथासंग्रहातील राष्ट्रभक्ती व लोकभक्तीचे चित्रण

प्रा.माधवी सुरेंद्र पवार

कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु. ता.कराड जि. सातारा.

मो. नं ८८०५३३७७६८

Email: pwr.madhavi@gmail.com

प्रस्तावना:

आण्णाभाऊ साठे यांचा जन्म सामाजिकदृष्ट्या बहिष्कृत मानल्या गेलेल्या जातीत झाला होता. दलितांचे दुःख, दारिद्र्य, व्यथा वेदना हे सर्व आण्णाभाऊ स्वतः भोगलेलं अनुभवलेलं होते. मराठी साहित्याच्या विकास प्रक्रियेमध्ये एक लेखक, संवेदनशील कार्यकर्ता व कवी म्हणून आण्णाभाऊ साठे यांचे मोलाचे योगदान आहे. शोषित, पिडित, दलित व उपेक्षित वर्गाच्या वेदना त्यांनी समर्थपणे आपल्या साहित्यातून मांडल्या आहेत. शोषितांचे जगणे, त्यातील दाहकता आणि हे दाहक वेदनादायी जगणे बदलण्यासाठी लागणारा विद्रोहात्मक संघर्ष घेवून मराठी साहित्य रसिकासमोर येते. आण्णा भाऊ साठेंनी मराठी साहित्यांमध्ये स्वतःचे साहित्यिक म्हणून स्वतंत्र अस्तित्व निर्माण केले आहे. कथा, कांदवरी, लोकनाटय, प्रवासवर्णन व शाहीरी वाङ्मय कवितेच्या माध्यमातून समाजातील दलित, उपेक्षित, शोषित माणसाचे जगणे त्यांनी मराठी साहित्यात मांडले. दलितांच्या दुरावस्थेला जी भौतिक परिस्थिती कारणीभूत होती ती परिस्थिती बदलायला हवी ही प्रेरणा देणारे क्रांतिकारी तत्वज्ञान त्यांनी अंगिकारले होते. म्हणून त्यांच्या सुरवातीच्या काही कथांमध्ये मार्क्सवादी तत्वज्ञानाचा प्रभाव दिसून येतो. शाहीरी काव्य त्यांनी हेतूतः चळवळीच्या अनुषंगाने आणि तत्व विचारांच्या प्रचारासाठी लिहिले. कथालेखन मात्र त्यासाठी केले नसले तरी तत्वविचारांचे प्रत्यक्षाप्रत्यक्ष परावर्तन त्यांच्या कथांत दिसून येते. 'भोमक्या', 'बरबाद्या कंजारी', 'स्मशानातील सोनं', 'सापळा', 'मरीआईचा गाडा', 'उपकाराची परतफेड', 'निळू मांग', 'विलवरी' या कथा वानगीदाखल सांगता येतील.

आण्णाभाऊ साठेच्या वास्तववादी कथालेखनांची प्रेरणा ही मॅक्झिम गॉर्कीच्या कथा वाङ्मयात सापडते. तरी त्याचे अंधानुकरण त्यांनी केले नाही.

Impact Factor - 6.625

E-ISSN - 2348-7143

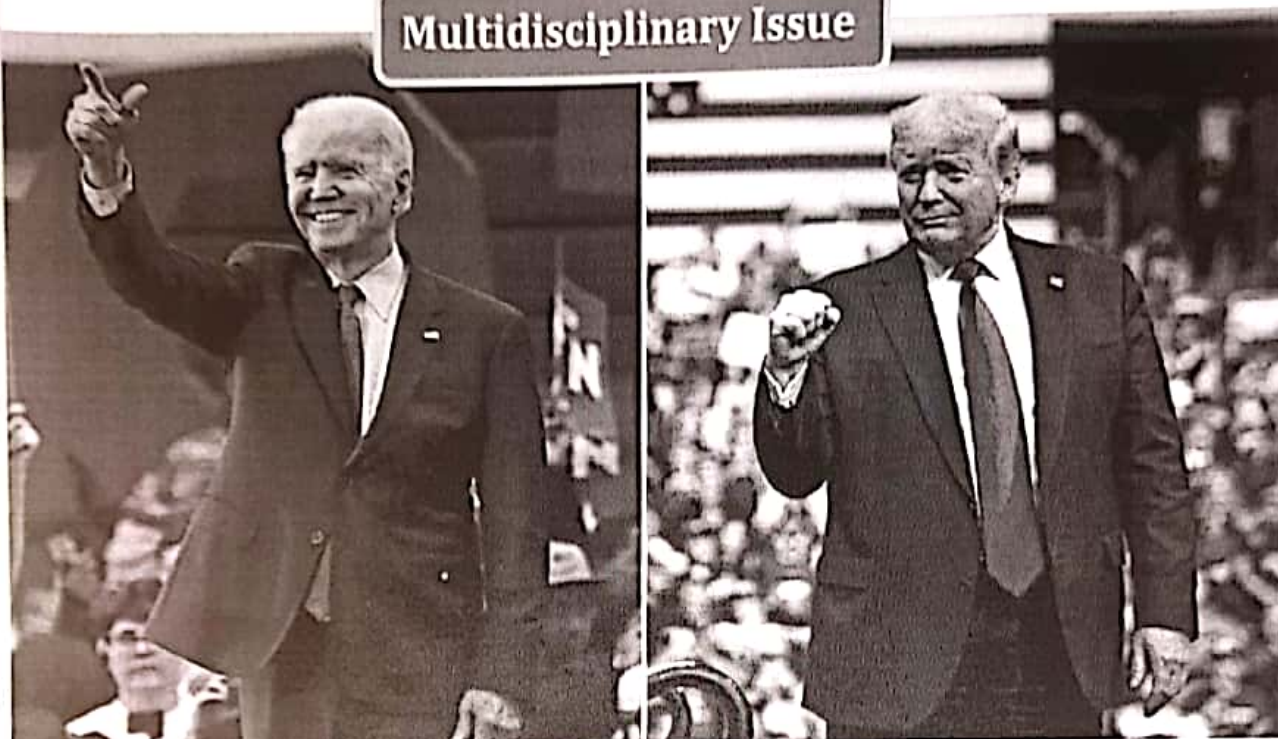
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

November 2020

Special Issue 255

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

राजर्षी शाहू महाराजांचे अस्पृश्योद्धाराचे कार्य

प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार
कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु.
ता कराड, जि.सातारा.
pwr.madhavi@gmail.com
Mob no 8805337768

प्रास्ताविक :

भारताच्या राजकीय व सामाजिक इतिहासाला ज्या थोर व्यक्तींनी आपल्या कर्तृत्वाने नवी दिशा दिली. त्या थोर नेत्यामध्ये राजर्षी शाहू महाराजांचे नाव फार महत्वाचे आहे. लोकशाही स्वराज्य तर हवेच, पण त्याआधी ते उपभोगण्यासाठी व राबविण्यासाठी प्रथम जनतेत पात्रता आली पाहिजे व त्यासाठी बहुजन समाजात जागृती झाली पाहिजे. या उद्देशाने प्रेरित होऊन खास करून वेदोक्त प्रकरणानंतर राजर्षी शाहू महाराजांनी आपल्या सामाजिक कार्याकडे प्रकृतिने लक्ष घातले. त्यामध्ये त्यांनी अस्पृश्य निवारणाचे कार्य मोठ्या प्रमाणावर केले. त्यामुळे महाराष्ट्रात अस्पृश्य निवारण कार्यास गती मिळाली म्हणूनच या शोधनिबंधामध्ये राजर्षी शाहू महाराजांची अस्पृश्यता निवारण कार्य याविषयीची सविस्तर माहिती घेतली आहे.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांची प्रारंभीचे कार्य :

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानात २८वर्षांच्या कारकिर्दीत राज्यकारभार करित असताना शैक्षणिक, सामाजिक व आर्थिक कार्याद्वारे बहुजन समाजाला जागृत करून त्यांची सर्वांगीन क्षेत्रात प्रगती घडवून आणली. म्हणून त्यांना प्रजाहितदक्ष सत्ताधीश म्हणजे राजर्षी शाहू महाराज होय. त्यांनी अस्पृश्य लोकांचा प्रामुख्याने उद्धार केला. शैक्षणिक कार्याच्या माध्यमातून त्यांनी सर्व जाती जमाती साठी शाळा काढल्या वस्तीगृहाची निर्मिती केली. अस्पृश्य लोकांसाठी अनेक सवलती देऊन त्यांनी आदेशाची अंमलबजावणी करून बहुजन समाजात शिक्षणाचा प्रसार व प्रचार केला. अस्पृश्यांना मोफत शिक्षण, अस्पृश्यता निवारणाचे कार्य, गुलामगिरी पद्धत, हजेरी वेठविगारी पद्धत बंद, महार बतन खालसा केली. शाहू महाराजांनी सामाजिक विपमता नष्ट करून सामाजिक समता स्थापन करण्याचा प्रयत्न केला. त्यामध्ये प्रामुख्याने असपृश्य वर्गाचा उद्धार केलेला दिसतो. शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानाच्या सर्वच मागासलेल्या जातींचा उद्धार शिक्षणाच्या माध्यमातून करण्याचे धोरण स्वीकारले होते. त्यासाठी कोल्हापुरातील वेगवेगळ्या जातीच्या विद्यार्थ्यांना वसतिगृहे स्थापन केली. त्यामध्ये अस्पृश्यांचे वस्तीगृह सुरू करण्यात आले. 'अस्पृश्य मानल्या गेलेल्या जातीत विद्या प्रसारक मंडळी' या नावाची संस्था स्थापन केली आहे. त्याचे भास्करराव जाधव हे प्रमुख होते. इ.स. १९०७-०८ मध्ये अस्पृश्य शाळांची संख्या १६ व विद्यार्थ्यांची संख्या ४१६ होती. १९१२ मध्ये शाळांची संख्या २७ विद्यार्थी संख्या ६३६ होती. अस्पृश्यांमध्ये महार, मांग व डोर या प्रमुख जाती होत्या. शाहू महाराजांच्या शैक्षणिक कार्याचा आढावा इ.स १९१२-१३ च्या कोल्हापूर संस्थानच्या प्रशासकीय अहवालात स्पष्ट उल्लेख केलेला अ दिसून येतो. "पददलित जाती-जमातींना छत्रपती महाराजांनी या विशेष सोयी सवलती उपलब्ध करून दिल्या. आणि अस्पृश्यांमध्ये शिक्षण प्रसार करण्यासाठी स्थानिक लोकांच्या संघटनेने जे कमालीचे परिश्रम घेतले त्याचा संकलित परिणाम म्हणजे अस्पृश्यांच्या शिक्षण प्रसार कार्याची झालेली लक्षणीय वाढ होय. अमानुष वागणुकीचे दुर्दैवी बळी बनलेल्या अतिशय अतिशुद्ध धर्म बांधवांना अल्प प्रमाणात का होईना सहानुभूतीचा आणि सहकार्याचा हात देण्यासाठी उच्चा वर्णीय लोक पुढे येत आहेत, हे

Dr. B.R. Ambedkar: Indian Society and Ambedkarite Literature

Editor-in-Chief

Dr. Sachin Gundurao Kamble
(M.A. NET, SET, Ph.D.)

Assistant Editor

Mr. Vaibhav Kamble, Asstt. Prof.
Mr. Babasaheb Sable, Asstt. Prof.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री विषयक विचार काल आणि आज

प्रा.माधवी सुरेंद्र पवार
मराठी विभाग, कृष्णा महाविद्यालय रेठरे बु.
ता. कराड, जि. सातारा

प्रस्तावना

१९ व्या शतकात महात्मा जोतिबा फुले यांनी बहुजन चळवळीचा पाया घातला. या काळात त्यांनी बहुजनांना स्वातंत्र्याचा विचार दिला. त्या काळाच्या वर्णव्यवस्थेला भरभक्कम विरोध केला. समाजातील सर्व शोषणकर्त्यांच्या विरुद्ध आवाज उठवला हा वारसा घेऊन डॉ. आंबेडकर याच विचारपीठावर विराजमान झाले. यानंतरचा काळ म्हणजे संपुर्ण मानवाच्या दृष्टीने मूलगामी विचार देणारा न भुतो न भविष्यती असा क्रांतीकारी काळ ठरला. डॉ. आंबेडकरांनी व्यवस्थेतील दोष नष्ट करून भारताला प्रगत व आदर्श राष्ट्र बनविण्यासाठी इथल्या हक्क वंचित जनतेला स्वप्रगतीचे व स्वाभिमानाचे प्रचंड बळ दिले. त्यामुळे मानवी हक्कापासून ठेवलेल्या जनतेला मनात डॉ. आंबेडकराबद्दल खूप कृतज्ञता भाव आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणजे विसाव्या शतकातील एक महापुरुष दलित मुक्ती लढ्यास आरंभ करून भारतातील पददलितांची अस्मिता जागविली ती बाबासाहेबांनीच. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ही महान व्यक्ती तर होतीच पण समाजक्रांतीचे तत्वज्ञान मांडणारी विराट शक्ती होती. सच्चे जीवन आदर्श निर्माण करणारी माणसे तशी मर्त्य असतात पण त्यांनी मांडलेले तत्वज्ञान मर्त्य नसते. श्रेष्ठ पुरुषांचे तत्वज्ञान त्यानंतरच्या पिढीने समजावून घ्यायचे असते आणि जोपासण्याचे असते. मनाची मशागत

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - X

Issue - I

January - March - 2021

ENGLISH / MARATHI PART - III / HINDI

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

१४. संत जनाबाईंच्या अभंगातील स्त्रीजीवनाचा आविष्कार

प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार

मराठी विभाग, कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु., ता. कणड, जि. सातारा.

प्रस्तावना

मराठी साहित्यामध्ये मराठी संतांच्या अभंगाना अनन्यसाधारण असे महत्व आहे. भक्तीरसात ओथंबलेले अभंग मराठी साहित्यात फार प्रसिध्द आहेत. संतानी जी काही अभंगरचना केली ती सहजपणे आपल्या व्यवसायातून, समाजजीवनातून येणाऱ्या प्रतिक्रियांच्या आधारे केलेली दिसते. संतानी मराठी साहित्यात आपली "संत कविता" म्हणून आपले वेगळे स्थान निर्माण केलेले दिसते. 'कानडा विहूल अवघ्या संताचे श्रद्धास्थान आहे. संत ज्ञानेश्वरांच्या अभंगातून ईश्वरासंबंधीची निस्सीम श्रद्धा चिंतन प्रकट होताना दिसते.

सामान्य स्त्रीजीवनाचा मध्ययुगीन कालखंडातील उत्कट आविष्कार म्हणजे संत जनाबाई होय. त्यांच्या नावातच त्यांच्या आयुष्याची कहाणी सांगितलेले आहे. ज्यांना म्हणजे लोक सर्वसामान्य माणसं जन या शब्दाचे स्त्रीलिंगी रूप जनी म्हणजेच सामान्य बाईची प्रतिनिधी या अर्थाने, तर दुसरा अर्थ म्हणजे ज्ञानी, जिला जाण आहे अशी स्त्री म्हणजेच ज्ञानाच्या सर्वोच्च शिखरावर विराजमान झालेली स्त्री म्हणजे जनी. आणि अशी जनी वारकरी संप्रदायातील संतांच्या मांदियाळीत भक्तीच्या सर्वोच्च शिखरावर विराजमान झाली आहे. आणि म्हणूनच संत जनाबाईंच्या नावातच जनाबाई ते संत जनाबाई हा सामान्य ते असामान्य प्रवास बद्द झालेला आहे. आपल्या जीवनाचा हा प्रवास बद्ध करित असताना संपूर्ण जीवनाला आदर्शभूत जीवनाचा एक मूलमंत्र देण्याचा तिने प्रयत्न केला.

आद्यसंत कवयित्री मध्ये जिचे नाव भक्तीची माधुरी व योगाची खोली या दोन प्रमुख वैशिष्ट्यसह घेतली जाते ती जनाबाई. मुळातच उपेक्षेचे, दुर्लक्षितचे दास्य जीवन वाट्याला आलेल्या जनाबाईंची काव्यरचना मात्र इतर कोणत्याही संत कवयित्रीच्या तुलनेत भावसंपन्न, साधी, सरळ, आर्त व अधिर प्रामाणिक व निर्मळ वाटते जिचे अभंग वारकरी सांप्रदायिक आजही नाचून गातात, असे रसाळ व मधुर आहेत. लहान वयातच मातृ-पितृ छत्राला मुकलेली जनी दामाशेटी च्या घरी दासी म्हणून सर्व आयुष्य घालवते. दळणकांडण, झाडलोट, धुणी-भांडी असे काबाड कष्ट करते. असाहायत्याच्या अंतिम अवस्थेत सुद्धा केवळ भक्तीच्या निस्सीम बळावर संतांच्या घरची दासी प्रत्यक्ष विह्वलाची प्रेमकळा मिळवण्यास प्राप्त झाली आहे. तिचे पोरकेपण संपून जाते. इतपत आत्मविश्वासाचे उद्गार काढण्याइतकी पारमार्थिक प्रगती होते.

पांडुरंग माझा पिता । रुक्माई माझी माता।

जनी म्हणे ब्रम्ह होव्। एसे सर्वाघटी राह्॥'

E-ISSN - 2348-7143

Impact Factor - 6.625

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

February 2021

Special Issue 260 (B)

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dharmraj T. Dhanganal

Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts & Commerce College,

Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh D. D. - Nashikroad (English)

Dr. Rajeshwar - Kinwat (Hindi)

Dr. Jyoti - Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay P. - Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Scanned with CamScanner

लोकसंस्कृतीचा उपासक पोतराजाचे धार्मिकविधी

प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार
मराठी विभाग
कृष्णा माताविद्यालय मेट्टे बु.
ता. कराड जि. सातारा

प्रस्तावना

प्रस्तुत प्रकरणात पोतराजाची परंपरा त्याचा पोशाख तसेच पोतराजाचे धार्मिकविधी याचा विचार केला आहे. पोतराजाच्या स्त्रीरूपांची गीमांसा, बढण, धार फिरवणे, बढण्याची गिरवणूक, कानमंत्र या सर्वांचे स्वरूप पोतराज मरीआईची उपासना करीत असताना गाणी म्हणत असतो. गाणी म्हणताना तो नृत्यही करतो. मरिआई ही फार कडक देवी आहे तिची आराधना प्रसन्न करण्यासाठी पोतराज धूपारतीच्या वया गात असतो.

पूर्वीच्याकाळी मराठी लोकसंस्कृतीत भगतांना किंवा उपासकांना महत्वाचे स्थान होते. आजही मराठी लोकसंस्कृतीत भगतांना किंवा उपासकांना महत्वाचे स्थान असल्याचे आढळते. लोकसंस्कृतीच्या जडणघडणीत कृषी जीवनाचा, निसर्गाचा फार मोठा वाटा आहे. लोकसंस्कृतीच्या उपासकांची गाणी त्याचे स्वरूप उपासनागीतांचे असते. गगत आपापल्या उपास्य देवतांची गाणी म्हणतात. त्याचबरोबर पौराणिक कथांवर आधारित कथागीते ही म्हणण्यात येतात. मराठी लोकधर्म व लोकसंस्कृतीचे जतन उपासकांनीच केले आहे. लोकसंस्कृतीच्या उपासकांचे लोकवाङ्मय समृद्ध आहे.

मरिअम्मा विषयीची एक कथा सांगितली जाते, " मरिअम्मा ही जमदग्नी ऋषीची पत्नी आणि परशुरामाची माता होय. जमदग्नीने परशुरामास त्याच्या आईचा शिरच्छेद करण्याची आज्ञा केली. त्याचवेळी मरिअम्मेचा आक्रोश ऐकून एक परिहा (मांग) जातीची स्त्री धावत आली. आणि तिने मरिअम्मेला मिठी मारली. परशुरामाने त्या दोघींची ही शिरे उडवली. पुढे त्याने मातेला जिवंत करण्याविषयी वर मागितला 'धड आणि शीर जुळव त्यावर हेंगमजल टाक आणि ह्या काटीने स्पर्श कर म्हणजे ती जिवंत होईल असे जमदग्नीने सांगितले. परशुरामाने तसे केले परंतु गडबडीने शिरांची अदलाबदल होऊन मरिअम्मेच्या शिराला परिहाचे धड लावले गेले आणि परिहाच्या शिराला मरिअम्मेचा धड लावले गेले. ब्राम्हण स्त्रीचे शिर आणि परिहाचे श्धड त्यांच्या रावांगातून जिवंत झालेली स्त्री मरिअम्मा आणि पुढे मरिआई या स्वरूपात लोकप्रिय झाली आणि पोतराज ह्याच कडक मरिआईचे भक्त बनले." (देखणे 1989,41)

पोतराजाचा धार्मिकविधी

पोतराज मरीआईचा भगत असून गावावर येणारे रोगराईचे संकट दूर करण्यासाठी मरीआईचा गाडा काढतो व गावाची रक्षा करतो. पोतराजाचे विविध धार्मिकविधी असतात. पोतराज होत असताना हे विधी केले जातात यांमध्ये धार फिरवणे, बढण, जळपूजन, कानमंत्र याविधींना फार महत्त्व मानले जाते. याविधीप्रसंगी पोतराज देवीची गाणी म्हणत असतो यातून देवीची आराधना करतो.

1 धार फिरवणे

मरीआईचा उपासक पोतराज हा महार, मांग बहुतांशी मांग जातीपैकी असतो. महार, मांग जातीचे लोक मूल व्हावे म्हणून तरी आईला नवस करतात आणि मुलगा झाल्यावर तो मुलगा पोतराज म्हणून देवीला अर्पण करतात. " धार फिरवणेचा विधी म्हणजे मरिआईला संतुष्ट करण्यासाठी केलेला विधी आहे यालाच गाव बांधण्याचा विधी असे म्हणतात." (कुलकर्णी 1998,149)

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत्प्रमाणित त्रैमासिक

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Refereed Research Journal) ISSN No. 2319-6025

(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष दहावे : अंक पंचवीस - सव्वीसावा

जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च, एप्रिल-मे-जून २०२१

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार' -

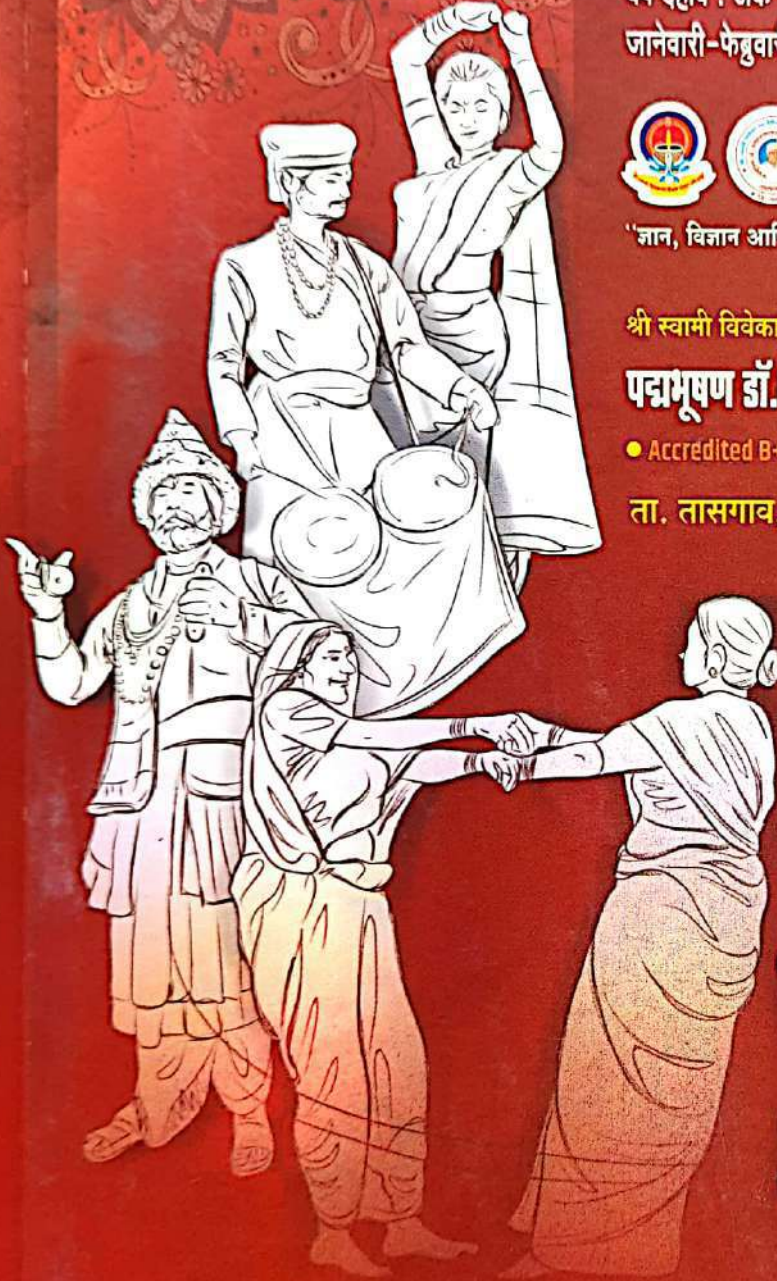
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

पद्मभूषण डॉ. वसंतरावदादा पाटील महाविद्यालय, तासगाव

● Accredited B++ with CGPA 2.76 by NAAC ● ISO मानकन 9001:2015 ●

ता. तासगाव, जि. सांगली

लोकसंस्कृतीची आविष्कार रूपे

लोकसंस्कृतीचा उपासक पोतराजाचे प्रयोगरूप

माधवी सुरेंद्र पन्ना
कृष्णा महाविद्यालय नेत्रे, मु.
ता- कराड जि- सातारा.

प्रस्तावना :

प्रस्तुत शोधनिबंधात पोतराज व पोतराजाच्या प्रयोगरूपाचे स्वरूप याचा अभ्यास केलेला आहे. यामध्ये पोतराजाची परंपरा त्याचा पोशाख तसेच पोतराजाचे धार्मिकविधी याचा विचार केला आहे. पोतराजाच्या स्वरूपांची मीमांसा, बंदन, धारण करित असताना गाणी म्हणत असतो. गाणी म्हणताना तो नृत्यही करतो. मरिआई हे फार कडक देवी आहे तिची आराधना प्रसन्न करण्यासाठी पोतराज धूपारतीच्या वयात पोतराजाचे प्रयोगरूप :

या भगतांना लोकसाहित्याचे अभ्यासक व प्रसिद्ध संशोधक रा. वि. हे लोकसंस्कृतीचे उपासक संबोधतात. लोकजीवनाचे नैतिक आरोग्य अबाधित राखण्याचे लोकमाणसांत आदर निर्माण करणे नितीनियमांचे महत्त्व पटविणे इत्यादी कामे एक विषय या भगताचा असतो. आणि ही सर्व कामे हे भगत लोकांमार्फत लोककथागीतांच्या माध्यमांतून करित असतात. "पोतराज महाराष्ट्रातील मागास वर्गास समाजापैकी असून देऊळवाले पोतराज, खास गाणी म्हणणारे पोतराज, स्थानिक पोतराज असे तीन प्रकार पडतात. (कदम १९९५, ७६)

पोतराज हा या लोकसंस्कृतीच्या उपासकापैकी अत्यंत महत्त्वाचा उपासक आहे. या महाराष्ट्रातील मरिआई या ग्रामीण देवतेचा एक उपासक तो जातीने महार किंवा मांग असतो. पोतराज हा शब्द म्हणजे जे 'पोतुराजु' या तमिळ शब्दाचे रूपांतर होय. शब्दाप्रमाणेच पोतराजाचे आचरण, पूजापद्धती, नृत्य इत्यादी द्रविड संस्कृतीचा प्रभाव असतो. दक्षिणेत सातबहिणी या नावाच्या ग्रामदेवी प्रसिद्ध आहेत. त्याचा भाऊ असलेला एक पोतुराजु म्हणतात. पोतराजाला मरीआईवाला किंवा कडकलक्ष्मीवाला असेही म्हटले जाते.

पोतराज आणि कडकलक्ष्मीवाला या परंपरा परस्परांहून वेगळी आहे. कडकलक्ष्मीवाले हे मुळचे आंध्रप्रदेशातील तेलगू भाषक असतात. परंपरेने भरण्यासाठी ते डोक्यावर मरीआईचे देऊळ घेवून भटकत महाराष्ट्रात येवून स्थानिक झाले. अंगावर आसूड मारून घेणे, दंडात सुया टोचून रक्त काढणे स्वतःच्या दातांनी मनगटाचा चावा घेणे असे क्लेश तो करून घेत असतो. स्वतःला क्लेश करून देवीला

१५२ | लोकसंस्कृतीची आविष्कार रूपे

ISSN No. 2319-6025

प्रसन्न करून घेण्याचा अघोरी मार्ग त्याने अवलंबलेला दिसतो. "(शिंदे २००९, ५१)

महाराष्ट्रात ही असे कडकलक्ष्मीवाले आढळतात. पोतराज पुरुष असूनही तो स्त्री सदृश वेश धारण करतो. "कारण दक्षिणेत ग्रामदेवतांच्या आराधनेत स्त्रियांचे किंवा स्त्रीत्वाचा आभास करणारे पुरुषांचे प्रस्थ अधिक आढळते. "लिंबाचा पाला नेसून देवीचे दर्शन घेण्याची चाल पूर्वी होती पण आता ते शक्य नसल्याने पोतराज कमरंभोवती हिाव्या खणांचा घागरा त्यांच्या पायात खडे भरलेले मोठे पितळी वाळे असतात. पोतराज स्त्रीप्रमाणे आपले केस वाढवून त्यांचा अंबाडा बांधतो व कपाळी कुंकवाचा मळवटही भरतो. "पोतराजकी ही महाराष्ट्रीय सांस्कृतिक जीवनाची एक महत्त्वाची पायरी आहे. भटकंती हा व्यवसाय असल्याने गावोगावी फिरावं लागतं त्यावेळी मनोरंजनाबरोबर ज्ञानदान हे पोतराजकीचं ब्रीद असल्याचे लक्षात येते." (कदम १९९५, १७६)

आषाढ महिन्यात व इतरही प्रसंगी पोतराज देवीच्या नावाने भिक्षा मागताना गाणी गातो या गीतांचे स्वरूप पुढीलप्रमाणे

१. कथागीते २. ओवीसदृश गीते ३. धुपारतीच्या वया (व्यवहारे १९९१, ४२)

पोतराजाच्या जीवनाचे समग्र दर्शन घडवणारे पार्थ पोळके यांच्या 'आभरान' या आत्मकथनात पोतराजाविषयी माहिती दिली आहे. "पोतराज हे समाजातील अनेक अंधश्रद्धांचं देणं आहे. ते फक्त महार किंवा मातंग यांच्यातच आहे. देवी मरीआईचा कोप ज्या घरात होईल त्या महार वा मातंग घरात नवसाला देवीसाठी पोतराज सोडण्याची पद्धत आहे. यामुळे देवीचा कोप संपतो आणि घरातील रोगराई, दारिद्र्य जाऊन भरभराट येते असा समज आहे अशा घरात वंशपरंपरेने चालतच राहतं. कडकलक्ष्मीवाले हे ही अशाच प्रकारातले." (पोळके १९८४, २)

पार्थ पोळके यांच्या 'आभरान' या आत्मकथनाची अर्पणपत्रिका पुढीलप्रमाणे आहे.

"इथल्या व्यवस्थेनं पांघरलेल्या

आभरानच्या ओझ्याखाली

मरुन गेलेल्या

आबा -बाई

आणि आज त्यांच्या मायेची

ऊब देणा -या

भाऊ यांना " (पोळके १९८४, २)

ही अर्पणपत्रिका दाहक असली तरी फार बोलकी आहे. एका पोतराजाच्या उभ्या आयुष्याची कहाणी सात ओळीत साता जन्माच्या सोबतीणी सोबत, पत्नीसोबत कवडीमोलाच्या जिंदगानीची असली तरी संपूर्ण सुसंस्कृत मानवजातीला विचार करावयास भाग पाडणारी आहे. द.ता. भोसले पोतराजाविषयी म्हणतात. "पोतराज हा द्रविडीयन संस्कृतीमधून आल्याचे सांगितले आहे. रोगराई समूहावर येणारे अरिष्ट दाळण्यासाठी काही उपासना सुरू झाल्या. त्याच मरिआई व तिचा भक्त म्हणजे पोतराजाचा समावेश होतो असे म्हणतात." (भोसले २००४, ६२)

ISSN No. 2319-6025

लोकसंस्कृतीची आविष्कार रूपे | १५३

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 008

March - 2021

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीनिमित्त

“स्त्री शिक्षणातील समाजसुधारकांचे योगदान”

एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

दि ३ फेब्रुवारी २०२१

Special Issue Editor: Dr. Snehal Rajhans

Convener: Principal, Dr. C. B. Salunkhe

Editor-in-Chief: Prof. Santosh Bongale

राजा राममोहन रॉययांचे स्त्री शिक्षणातील कार्य

प्रा. माधवी सुरेंद्र पवार

कृष्णा महाविद्यालय पेठे बु. ता. कराड जि. सातारा.

आपल्या देशात अश्या महान विभूती जन्माला आल्या की ज्यांच्यामुळे जन माणसाला विचाराची नवी दिशा मिळाली हे आपल्या देशाचे सद्भाग्य आहे की या महान लोकांमुळे समाज बदलला, नवी शिकवण अंगीकारली, नव्याची कास धरली, या महान व्यक्तींपैकी एका थोर समाज सुधारकाविषयी प्रस्तुत शोधनिबंधात आढावा घेणार आहे. आधुनिक भारताचे रचियता म्हणून राजा राममोहन रॉय यांच्याकडे बघितलं जातं ब्राम्हो समाजाचे ते संस्थापक होते जे भारताचे समाजवादी आंदोलन देखील होते सतीप्रथा बंद करण्यात त्यांची मोलाची भुमिका होती राजा राम मोहन रॉय हे एक महान विव्दान आणि स्वतंत्र विचाराचे होते, त्यांनी इंग्लिश, विज्ञान, विदेशी औषधी आणि तंत्रज्ञानाची शिक्षा प्राप्त केली होती मुगल शासकांनी त्यांना राजा ची उपमा दिली होती. राजा राममोहन रॉय एक महान ऐतिहासिक विद्वान म्हणून ओळखले जातात ज्यांनी भारताला आधुनिक भारतात बदलण्याकरता बराच संघर्ष केला आणि पिढ्यान् पिढ्यापासून चालत आलेल्या कुप्रथांना बंद केलं.

समाजात परिवर्तन घडवण्याकरता त्यांनी बरेच समाज उपयोगी कार्य केले आपल्या देशात महीलांची स्थिती मजबूत बनवण्यात त्यांचे योगदान महत्त्वपूर्ण आहे रॉय यांनी सती प्रथे विरूद्ध उघड उघड विरोध केला, ते एक महान विव्दान होते ज्यांनी ब-याच पुस्तकांचे भाषांतर केले होते. ब्राम्हो समाजाची स्थापना त्यांनी १८२८ मध्ये केली राजनैतिक, सामाजिक, आणि शैक्षणिक क्षेत्रात त्यांचं अमुल्य योगदान आहे राजा राममोहन रॉय हे विशेषता हिन्दुंच्या सती प्रथे विरोधात सगळ्यांना परिचीत आहेत, त्या वेळी बंगाल मध्ये पती च्या निधनानंतर पत्नी ला सती संबोधले जाई आणि तीला सती जावे लागे.

रॉय यांनी या विरोधानंतर ईस्ट इंडिया कंपनीचा देखील विरोध केला आणि भारतात इंग्लिश ऐवेजी संस्कृत आणि पार्शियन भाषा शिकवण्यावर जोर दिला १८१६ मध्ये त्यांनीच इंग्रजीत हिन्दुइस्म शब्दाचा शोध लावला इतिहासात त्यांचे योगदान बघता भारतातील महत्त्वपूर्ण महापुरुषांमध्ये त्यांची गणना होते ते नेहमी भारताला आणि हिंदुत्वाला वाचवण्याकरता ईस्ट इंडीया कंपनीविरोधात लढा देत राहिले ब्रिटिश सरकारने तर त्यांना भारतीय नवजागरणाचे जनक ही पदवी दिली होती ब्रिटिश सरकार ने त्यांच्या स्मृतीप्रीत्यर्थ एका रस्त्याचे नाव बदलून राजा राममोहन वे असे ठेवले.

आधुनिक भारतातील अग्रगण्य धर्मसुधारक व ब्राह्मो समाजाचे संस्थापक डॉ. राजा राममोहन रॉय. पश्चिम बंगालमधील हुगळी जिल्हातील राधानगरी या गावी त्यांचा जन्म झाला. कृष्णचंद्र बंदोपाध्याय हे त्यांचे प्रतितामह बंगालमधील नवाबाच्या नोकरीत होते. नवाबाच्या दरबाराने 'राय' ही सन्मानदर्शक पदवी

ISSN 2348 – 8301

Kanpur Philosophers

Volume VIII, Issue I, June 2021

**An UGC Care Listed, Internationally Peer Reviewed and
Refereed Journal of History, Archaeology, Indology,
Epigraphy, Numismatics, Law, Literature & allied disciplines
of Arts, Humanities and Social Sciences.**

**NEW ARCHAEOLOGICAL & GENOLOGICAL SOCIETY
125/L/89, FF104, GOVIND NAGAR, KANPUR U.P. INDIA 208006**

GLOBALISATION IMPACT ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN INDIA

Prof. Dr. Mane D. N.
Department of Economics,
Krishna Mahavidyalay, Rethare Bk.
Shivnagar, Tal-Karad, Dist-Satara.

Introduction:

Globalisation refers to the process of increasing economic integration and growing economic interdependence in the movement of goods and services. Technology transfer flow of capital, people, and information amongst different nations in the world economy. It is beneficial because all countries have not been endowed by nature with the same productive facilities because of differences in geographical and climatic conditions. It creates more opportunities in term of large market for trade, large private capital inflows & improved access to technology. The wave of globalization in recent years has been expected to open a new vista in the field of productivity, efficiency, consciousness, quality, management & competitiveness.

FDI is playing a growing role in the economic development and it has been instrumental in the economic growth of the developed countries. Flows of FDI always brings additional resources—technology, management know-how and access to export markets, that is desperately needed in the developing countries. This has inspired the developing countries to reform their economic policies to attract FDI. Since 1991, the Government of India and China have been creating positive environment for FDI and has removed various forms of regulation and controls. The present paper attempts to study the inflow of FDI in India in post reforms era and evaluate the reasons of low FDI in India vis-a-vis China. There are some suggestions to attract more FDI.

Effect on capital movement:

After World War II we observed that FDI became increasingly associated with the expansion of very large firms mostly but not entirely from the United States & this phenomenon was attracting considerable political criticism.

International capital flows help the people to achieve a smither consumption profile. Overall welfare would be greater with crossborder capital flows.

The most important vehicle for cross border capital flows have been FDI. Direct investment have played a crucial role in the world economy since the second world war. The main determinant of direct invest is superior technology or skill which primarily takes place under monopolistic and oligopolistic market conditions. With the emergence of the multinational corporations (MNC), & other contractual arrangements, production & distribution of goods & services has been globalised during the last four decades.

OBJECTIVES OF THE STUDY

- To study and analyze FDI in India from 2000-2016.
- To explore the trends of FDI in Indian retail sector.

KANPUR PHILOSOPHERS

ISSN 2348-8301

**International Journal of
Humanities, Law and Social
Sciences Published Biannually
by New Archaeological &
Genological Society Kanpur India**

Vol. VIII, Issue-I, 2021

The Role of Cooperative Learning in the Teaching of History as a Subject in Higher Level

Dr. Vishwanath Kashinath Sonwane
Krishna Mahavidyalaya,
Rethare Bk.Tal. Karad. Dist.-Satara (M.S.) 415108

Abstract

In this conceptual paper, we argue the case for cooperative learning. Generally, teachers have the best option of, work individualistically towards a goal without paying attention to other students, or work cooperatively with a vested interest in each other's learning as well as their own. From our own experiences as teachers and lectures in the humanities, we observe that, of the three interaction patterns, competition is presently the most dominant. In most cases, the world over, students view schooling as a competitive enterprise where one tries to out-compete other students. Cooperation among students (celebrating each other's successes; encouraging each other to do homework; learning to work together regardless of their ethnic background), is still rare. In this paper, we therefore examine the role and effectiveness of cooperative learning in the teaching of History at a higher level showing both its strengths and drawbacks. We start by defining selected important concepts in the paper before making an exposition of cooperative learning and its effectiveness in the teaching of History at a higher level. We find this kind of teaching and learning experience in the crucial period of COVID 19.

Introduction:

The teaching approach that a teacher adopts is a strong factor that influences students' motivation to learn. Generally, teachers have three options of structuring lessons, they may structure their lesson competitively. Hence, they motivate learners differently. It has been, however, argued that since society is highly competitive, learners must be educated to succeed in a "survival of the fittest" world. Hence competition is presently the most dominant approach to teaching and learning. The danger with competition is that it creates winners and losers, thereby instilling a feeling of 'them-us' within students. Students are thus competitively divided along competitive and individualistic lines. Yet knowledge is a social construction for it is socially constructed in collaborative groups. This article, thus argues the case for cooperative learning in the teaching of History at a higher level showing both its strengths and drawbacks.

Purpose of the article:

This article sought to investigate the usefulness of cooperative learning as compared to traditional competitive approaches to learning. The article argues the case for cooperative learning in teaching and learning, using 'History' at a higher level as case study.

Theoretical Framework:

In this article am trying to guide by the constructivist theory of learning as our conceptual framework. The theory is built on the belief that an effective teacher is nothing more than simply a facilitator. As a facilitator a teacher creates an environment in which learners organize meaning on a personal level. We believe that a teaching

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - III

JULY - SEPTEMBER - 2020

MARATHI PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (HR.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

५. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे आर्थिक व शेती सुधारणा विषयक धोरण

डॉ. विष्णुनाथ काशिनाथ सोनवणे

कृष्णा महाविद्यालय, रेटरे बु. (शिवनगर) ता. कराड, जि. सातारा.

सतरावे शतक हे दख्खन देशाच्या इतिहासात विशेष कांतीकारक ठरने याशतकात दक्षिणेत राजकीय बदल मोठ्या प्रमाणात झाले. दख्खनच्या राजकारणावरमराठ्यांचा प्रभाव मानोजी शहाजीच्या काळापासून पडत होता. त्याची परिणीती पुदेशिवछत्रपतींच्या काळात मराठी सत्तेच्या स्थापनेत झाली. राजकीय बदलावरबरच त्यांचेपरिणामस्थानिक, सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, जीवनावर पडणे स्वाभाविक होते.सतराव्या शतकात धार्मिक जीवनावर पडणे स्वीपरविक होते. सतराव्या शतकात आणित्यापूर्वीच्याही काळात सामाजिक आणि आर्थिक-व्यवहाराचा केंद्र विंदू म्हणजे खेडे होते.शेती व्यवसाय हाच जीवनाचा प्रमुख मार्ग असल्याने बहुतांशी लोक प्रामुख्याने शेतीवरअवलंबून असत काही साहसी लोकांनी स्वयंभू पणे अथवा राजाज्ञेवरून जंगले तोडून,साफसफाई करून तेथील जमीन लागवडीस आणली असावी. आणि त्यातूनच खेड्याचीवसाहत झाली असावी. असे स्थूल पणाने म्हणता येईल.

१. शिवाजी महाराजांचे कार्य

वतनदार, मिरासदार, बलुतेदार आणि उपरी या सर्वांचा मिळून हा शिवकालीनगावगाडा तयार झाला होता. आणि या गावगाड्यातील प्रत्येक घटक समाजाच्याविकासासाठी झटत होता. या परंपरागत समाज स्वतंत्र शिवकालात काही बदल झाला.सतराव्या शतकात शिवाजी महाराजांनी मराठी सत्ता प्रस्थापित करून अनेकप्रशासकीय व आर्थिक सुधारणा प्रस्तुत केल्या. परंतू शिवकालीन गावगाड्याचे चित्रशिवपूर्व काळाहुन फारसे भिन्न नव्हते. या जुन्या समाज रचनेत बदल करणे कठीण होते.शिवाय शिवाजी राजा हा प्रामुख्याने राज्यकांती घडवून आणण्याच्या कार्यात दंग होता.त्यांची भूमिका समाज सुधारकाची नव्हती. शिवपूर्वकाळात गावाची वतनदार मंडळीपरीकीयांच्या चाकरीत होती, आणि त्या राजवटीत त्यांना बरेच स्वतंत्र होते. करणे शक्य असे.

२. शिवकालीन शेती व्यवसाय व शेतकरी-जमीनीचे विभाजन

सर्व जमीनीची मालकी ही राजाची असली तरी तीकसण्याचे काम करू राजा शकत नसे, त्यासाठी जमीनीचे मालकी हक्क गावकऱ्यांना देई वत्यांच्या मोवदल्यात त्यांच्याकडून खंड घेई वतनदार, मिरासदार, बलुतेदार असेजमीनीचे मालक वतनाची, इनामाची विक्री आजच्या प्रमाणे त्याकाळातही होत असे.जमिनी अथवा वतनावरील हक्क, गहान, टाकून त्यावर कर्ज काढल्याचेही अनेकउदाहरणे आढळतात. जमीनीला त्याकाळात फार मोठी मागणी असली तरी तीविकणे इतके सोपे नव्हते. सतराव्या शतकात महाराष्ट्रचे आर्थिक जीवनशेतीव्यवसायाशी संपुर्णपणे निगडीत झाले होते. उद्योग धंदे, व्यापार, आणि इतरव्यवसाय यांना आर्थिक व्यवस्थेत दुय्यम दर्जाचे स्थान होते,उत्तम शेती, मध्यमव्यापार आणिकनिष्ठ नोकरी हे सुभाषित प्रसिध्दच आहे.शेती व्यवसाय हाच जीवनाचाएकमेव मार्गअसल्याने महाराष्ट्रात जमिनीला काळी आई असे म्हणत असतशेतीच्या उत्पादनावरच गावाचे अधिकारी, मिरासदार, बलुतेदार, उपरे यांचे जीवनअवलंबून असे. शेती व्यावसाय हा कालांतराने फलदायी होणाय्या व्यावसाय आहे. आज पेरलेआणि उद्या उगवले

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 007

October -2020

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

आणि

लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे अध्यासन,

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

यांचे संयुक्त विद्यमाने एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय

राष्ट्रीय परिषद

अण्णा भाऊ साठे यांचे वाङ्मय : पुनर्वाचनाच्या दिशा

शुक्रवार दि. २० मार्च २०२०

Special Issue Editor: Dr. Snehal Rajhans

Convener: Principal, Dr. C. B. Salunkhe

Editor-in-Chief: Prof. Santosh Bongale

साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे लिखित कथा साहित्यातील सामाजिक, राष्ट्रीय विचार संपदा

प्रा. डॉ. विश्वनाथ काशिनाथ सोनवणे

कृष्णा महाविद्यालय रेठेरे बु.॥ ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८

मो. ९८५०४४३०२०, email- vishwanaths1234@gmail.com

प्रस्तावना :

अण्णा भाऊ साठे हे महाराष्ट्राच्या पावनभूमीतील साहित्यरत्न व मराठी वाङ्मय जगतातील जागतिक कीर्तीचा एक तेजस्वी धुवतारा! प्रखर अनुभूती व प्रतिभेच्या जोरावर ज्ञानार्जन करून साहित्याद्वारे देशसेवा, महाराष्ट्र राज्याची ऐतिहासिक काळापासून ते सद्कालीन काळापर्यंत अचूक राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक विश्लेषणात्मक मांडणी करणारे अण्णा भाऊ साठे हे एक अद्वितीय नाव आहे. त्यांचा जन्म १ ऑगस्ट, १९२० रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाटेगाव येथे वालबाई व भाऊ यांच्या पोटी उपेक्षित समजल्या गेलेल्या मातंग समाजात झाला. त्यांचे शालेय शिक्षण झालेले नव्हते; तथापी त्यांनी प्रयत्नपूर्वक अक्षरज्ञान मिळविले. त्यांनी कथा, कादांबरी, लोकनाट्य, नाटक, पटकथा, लावणी, पोवाडे, प्रवास वर्णन अशा वेगवेगळ्या वाङ्मय प्रकारातील लेखन केले. वाङ्मय हा 'जगाचा तिसरा डोळा आहे' असा १९५८ च्या पहिल्या भारतीय दलीत साहित्य संमेलनाच्या उद्घाटनपर भाषणातून प्रतिपादन करणारे अण्णा भाऊ सामाजिक परिवर्तनातून सक्षम भारत निर्मिती या सात्विक ज्ञानाच्या अधिष्ठानावर साहित्यनिर्मिती करतात. भाऊ साठे यांचे साहित्य परिवर्तनवादी आणि समाज प्रबोधनपर आहे. त्यांचा पिंड हा सामाजिक असल्याने त्यांनी अन्याय व विषमता विरुद्ध लढा दिला. त्यांनी विषमतेविरुद्ध लढा देण्यासाठी इसवीसन १९३८ मध्ये दलित युवक संघाची स्थापना केली होती. सामाजिक दृष्ट्या उपेक्षित दलित पीडितांच्या व्यथा वेदनांना मराठी साहित्यात प्रभावीपणे मांडण्याचे काम अण्णाभाऊंनी केले तसेच त्यांनी आपल्या कथा कादंबऱ्यांमध्ये बकाल वस्तीमधील जीवनाला महत्त्व दिले. ईश्वर भक्तीच्या नावाखाली आपली

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL

Special Issue: 008

March - 2021

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

सावित्रीबाई फुले यांच्या जयंतीनिमित्त

“स्त्री शिक्षणातील समाजसुधारकांचे योगदान”

एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय परिषद

दि ३ फेब्रुवारी २०२१

Special Issue Editor: Dr. Snehal Rajhans

Convener: Principal, Dr. C. B. Salunkhe

Editor-in-Chief: Prof. Santosh Bongale

महात्मा फुले और भारतीयस्त्री शिक्षा

डॉ. मीनाक्षी विनायक कुरणे

हिंदी विभाग, कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु. जि. सातारा

भारतीय समाज में स्त्री को दोगुना दर्जा में हमेशा रखा गया है। तत्कालिन समाज व्यवस्था के अनुसार स्त्रियों को विद्या ग्रहण करने का अधिकार नहीं था। स्त्री को अविश्वासी, दुष्ट, चंचल, अविचारी तथा कमनिय माना जाता था। अतः स्त्री को शिक्षित करना प्रचलित समाज को पाप-सा लगता था। स्त्री परायी है, शिक्षा प्राप्ति से वह गलत काम के लिए प्रवृत्त हो जाएगी। स्त्री के बुद्धि के नुसार चलने पर विनाश हो जाएगा। उसे अज्ञान में रखने में ही समाज का भला है। विद्या ग्रहण से उसमें कपट, छद्मवृत्ति बढ़ जाएगी। स्त्री अगर शिक्षित हुई तो परिवार के सदस्यों की इज्जत नहीं करेगी। साथ ही उसका अन्य जाति की लड़कियों के साथ रहने से 'हिंदू समाज' भ्रष्ट हो जाएगा। पढ़-लिखकर स्त्री अक्खड बन जाएगी। अतः उसे थोड़ी-सी भी स्वतंत्रता न मिले इस प्रकार की व्यवस्था पुरुष सत्ताक समाज ने भारतीय समाज मानस पर प्रभावी रूप से ठोस दी थी। स्त्री जीवन की यह उपेक्षा सदियों से चली आ रही थी। परंतु संवेदनशील फुलेजी ने स्त्री समाज को मुक्ति का मार्ग दिखाया। 19 वीं शताब्दी में महात्मा जोतिबा फुलेजी ने प्रथम बार स्त्री के लिए शिक्षा के द्वार खोले। फुलेजी ने स्त्री समाज को मुक्ति का मार्ग दिखाया। वे स्त्री-पुरुष समानता के अनुग्रही रहें हैं। इस संदर्भ में प्रसिद्ध रचनाकार बाबुराव गुरवजी लिखते हैं - "व्यवस्था परिवर्तन की पहली आवाज महात्मा फुलेजी के रूप में हमारे सामने आती है। उन्हीं के विचारों का प्रभाव राजर्षि शाहुजी महाराज और डॉ. बाबासाहब अम्बेडकरजी पर दिखाई देता है"¹

RNI MAHIMAR

36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

Special Issue - II
Interdisciplinary View on Socio-Economic, Educational, Management, Environmental, Research, Language and Sustainable Development in Covid-19 Pandemic Situation

January 2021

Chief Editor : Dr. Nanasheeb Suryawanshi

Executive Editor : Prof. Kartik R. Patil

Principal,
Rashtrasant Tukdoji College, Chimur
Ta-Chimur, Dist-Chandrapur (Maharashtra)

Co-Editor : P. M. Rajurwade

Address

'Pranav', Rukmenagar.

Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

वर्तमान संदर्भ में किसान और मैथिलीशरण गुप्त का काव्य (‘किसान’काव्य के संदर्भ में)

डॉ. मीनाक्षी विनायक कुरणे

कृष्णा महाविद्यालय, रेठे बुल, तह.-कराड, जि. सातारा

सारांश
प्रखर मानविय संवेदना के कविगुप्त जी का 'किसान' काव्य वर्तमान किसान जीवन का दस्तावेज लगता है। किसान को पर्याप्त मात्रा में अनाज न मिलना, साहूकारों का कर्ज, विवाह की समस्या, प्राकृतिक आपदाओं का शिकार, बच्चों के शिक्षा की समस्या आदिसमस्याओं को 'किसान' काव्यमें विवेचित किया है। इसमें वर्तमान किसान जीवन के संदर्भ स्पष्ट होते हैं।
सांकेतिक शब्द- कृषिप्रधान, अन्नदाता, भारतीय संस्कृति, अंतर पीडा, विवाह, आर्थिक, प्राकृतिक संकट, महामारी, शिक्षा आदि।
प्रस्तावना-

रचनाकार अपने समय का साहित्य में अंकन कर समाज का मार्गदर्शक होता है। अपने इसी योगदान के कारण रचनाकारका लजयी होता है। इसलिए प्रत्येक युग के प्रबुद्ध पाठक रचनाकार को अपने लिए उस रचनाकार की प्रासंगिकता क्या है? यह देखते हैं। अतः सच्चारचनाकार वही होता है, जो अपने साहित्य में भूत, वर्तमान और भविष्य का यथार्थ विवेचित करता है। कालजयी कृति और रचनाकार का यही अमोघ लक्षण है। इस कमीटी परापूर्वक मैथिली शरण गुप्त जी का रचना संसार खरा उतरता है। डॉ. नगेंद्र गुप्त जी के बारे में लिखते हैं- " उनके आधार भूतमूल्य तो मानव-मूल्य ही है, किन्तु उनपर नैतिक तथा धार्मिक मूल्यों का गहरा प्रभाव है। ये जीवन मूल्य ही उनके काव्य में प्रति फलित हुए हैं। "1 उन्होंने अपने काव्य कृतियों में तत्कालीन समस्याओं का सूक्ष्म चित्रण करपाठकों को सचेत किया है। उनकी कालजयी कृति 'किसान' वर्तमान संदर्भ में अपना विशेष महत्व रखती है। हमारे देश का किसान कभी देश के विकास की मंझधार में नहीं आ सका। विज्ञान और रसायन की प्रगति के बावजूद भी उनके लिए अनाज का दाना दुर्लभ होता है, जिसका जिक्र कवि ने 'किसान' काव्य में किया है।

किसान की पीडा वर्तमान किसान में भी जैसी की तैसी दिखाई देती है। कृषिप्रधान भारत देश में किसानों का सन्मान 'हमारे अन्न दाता' इस विशेषण से किया जाता है। लेकिन प्रत्यक्ष में इस अन्नदाता की व्यथा क्या होती है? गुप्त जी के शब्दों में इस प्रकार चित्रित है- " यद्यपि हम हैं सिद्ध न सुकृती, त्रती न योगी, /पर किस अघ से हुए हाय ! ऐसे दुख - भोगी ? /क्यों हैं हम यों विवश, अकिञ्चन, दुर्बल, रोगी ? /-----निष्ठुर नर क्यों छोड़ दिये फिर बिना विचारे ? / उनके हाथों आज देख लो हाल हमारे, / हम क्या कोई नहीं दयामय ! कहो, तुम्हारे ? " 2 इस प्रार्थना में कवि किसान गाथा की व्यथा व्यक्त करते हैं। वैष्णव संस्कारों में पलेगुप्त जी इस शोषण रुपी असुरों का नाश करने की अपेक्षा रखते हैं। मनुष्य की असुरी वृत्ति नष्ट करने की बात ईश्वर के सामने करते हैं तथा सदियों से प्रताड़ित किसान की पीडा को विनम्रता से कवि विवेचित करते हैं।

भारतीय संस्कृति में किसान का अनन्य साधारण महत्व है। लेकिन यथार्थ जीवन कुछ अलग है। प्रगति और विकास के नाम पर भारतमें हर साल, हर बजट में किसान कोलेकर काफी चर्चा होती है। लेकिन किसान के जीवन में कोई परिवर्तन नहीं हुआ है। विविध कानून के तहत किसानों को कभी भ्रूंहिन किया जाता है, तो कभी उनके व्यक्ति स्वातंत्रता की बातकर उन्हें त्रस्त किया जाता है। आर्थिक विवेचना से पीडित किसान अनेक संकटों से गुज्रता है। निर्धनता का शिकार बना किसान हमारे इर्द-गिर्द दिखाई देता है। गुप्त जी ने इसका यथार्थ चित्रण किया है- "पाया हमने प्रभो ! कौन सा त्रास नहीं है ? /क्या अब भी परिपूर्ण हमारा न्हास नहीं है ? / मिला हमें क्या यही नरक का वास नहीं है ? / विष खाने के लिए टका भी पास नहीं है । " 3 तथा "हमें तुम्होंने कृषक - वंश में उपजाया है। /कृषक - वंश को छोड़ न था क्या और ठिकाना ? / नरक - योग्य भी नाथ ! न तुमने हमको माना ! / पाते हैं षणु - पशु आदि भी चारा- दाना, और अधिक क्या कहें, तुम्हारा है सब जाना । " 4 उपेक्षित भावना से कवि किसान का यह आक्रोश अंकित करते हैं। गुप्त जी ने किसान की अंतर पीडा को बड़ी मार्मिकता से उद्घृत किया है- "कृषि ही थी तो विभो ! बैल ही हमको करते, /करके दिन भर काम शाम को चारा चरते । / कुने भी हैं किसी भाँति दग्धोदर भरे, / करके अन्नोत्पन्न हमी हैं भूखों मरते ! " 5 जीव, जंतू, जानवरों को भी परिश्रम के बाद खाना मिलता है। परंतु किसान खुद अनाज की पैदाइश करता है। मगर भूखा मरता है। सिर्फ खेती पर अपना जीवन-यापण करनेवाला किसान अनेक समस्याओं में त्रस्त होता है। कड़ी मेहनत कर समाज और देश के लिए अनाज की पैदाइश करनेवाले किसान के लिए दो वक्त की रोटी मयस्सर नहीं होती।

कृषि संस्कृति को महज पूजनीय मान लेने से किसानों की समस्यायें समाप्त नहीं होती। उनके प्रश्नों को नई दृष्टि से देखना जरूरी है। जिसका कवि इस प्रकार करते हैं - " तुम भी वाचक वृन्द ! तनिक सहृदय हो जाओ, /अपने दुविध बन्धुजनों को यों न भुलाओ । / यही समय है कि जो कृषकों को कृषिदालाओ, / बन्धु नहीं तो मनुज जान कर ही अपनाओ । " 13 इसप्रकार की मानवियता की दृष्टि देश के नहीं विश्व बंधुता की जड होती है।

मानव जीवन में अर्थ का बहुत महत्व है। अर्थ के कारण मनुष्य के हाथों से कुकृत्य होते हैं। मनुष्य विकृति की ओर झुकता है। किसान के जीवन में भी अर्थ का गहरा प्रभाव दिखाई देता है। खेती से उपजे अनाज को कम दाम मिलनेके कारण, अनाज की खपत न होने के कारण भयभीत किसान की मार्मिकता अस्वस्थ होती है। परिणाम स्वरूप वह अपना सब कुछ छोड़ बैठता है। उनके बाल बच्चे शिक्षा से उपेक्षित रहते हैं। इतना ही नहीं उनके विवाह कुलवंती नामक किसान कन्या से निश्चित हो जाता है। किन्तु विवाह करने के लिए उनके पास रुपया नहीं है। पहले से ही उनपर ऋण है। जैसे-तैसे वह अपना परिवार चलाता है - " किन्तु विवाह कहाँ से होगा, सौम्य पिता को सोच हुआ । / पहला ही ऋण नहीं चुका है, रहटी बीज खवाई का किसे चुके, लगा है झगड़ा सबके साथ सवाई का ! / खेती में क्या सार रहा अब कर देकर जो बचता है, / ब्याज के बड़े पेट में सभी पत्तों में पचता है ! " 7 ऋण के परिवार की अर्थाजर्ज के अभाव के कारण दयनीय अवस्था होती है। अंत में वह भैंस और गायों को बेचकर अपना विवाह करता है - " भैंस और गायों का देना उन्हें बेचकर चुका दिया, / जो बाकी बच रहा उन्होंने उससे मेरा ब्याह किया । " 8

**Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)**

ISSN 2277 - 5730

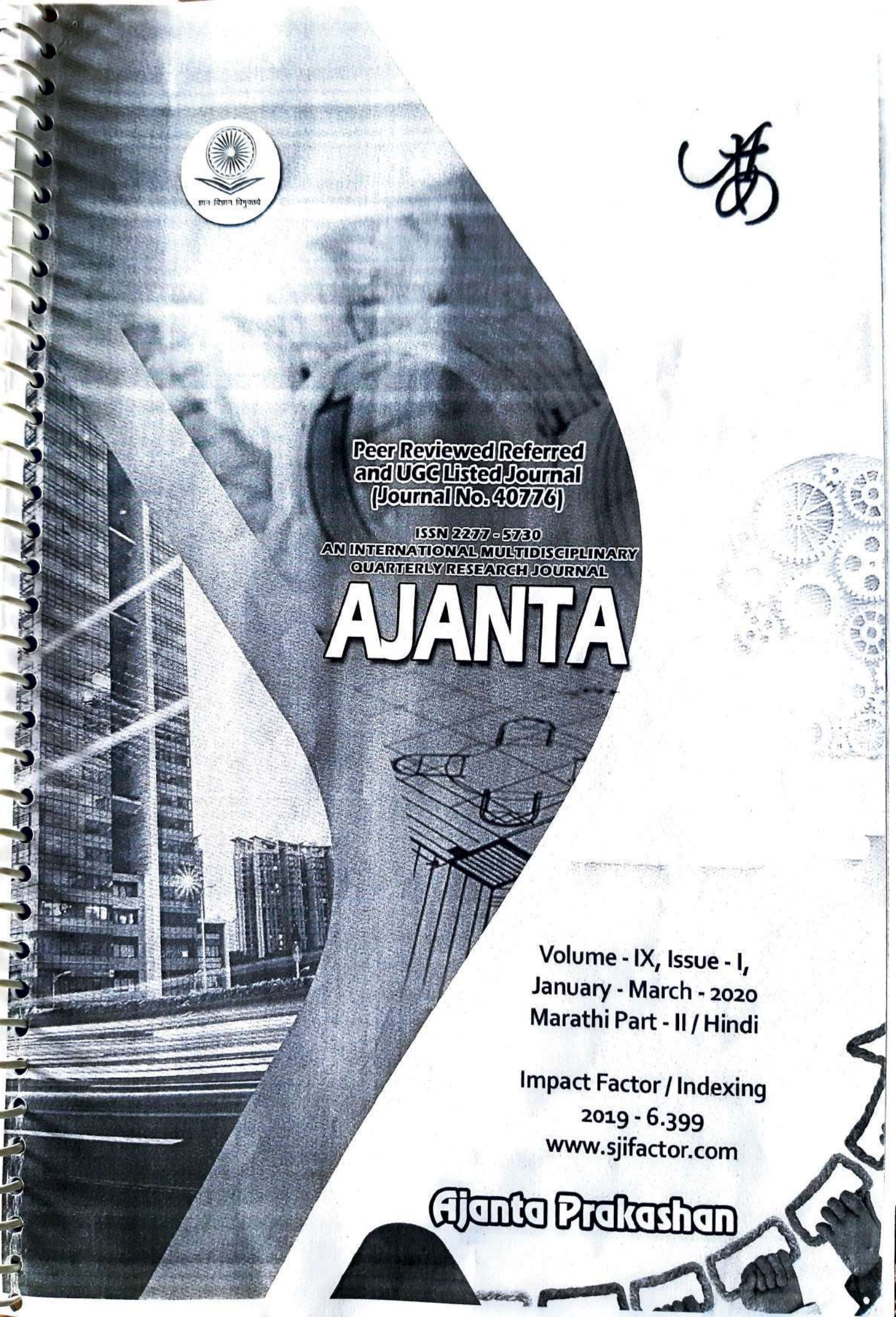
**AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL**

AJANTA

**Volume - IX, Issue - I,
January - March - 2020
Marathi Part - II / Hindi**

**Impact Factor / Indexing
2019 - 6.399
www.sjifactor.com**

Ajanta Prakashan

१. हिंदी फिल्मों में नैतिक मूल्य

डॉ. रमेशकुमार गवळी

असोसिएट प्रोफेसर एवं अध्यक्ष, स्नातक तथा स्नातकोत्तर हिंदी विभाग, कृष्णा महाविद्यालय रेठे बु. तह. कराड, जि. सतारा महाराष्ट्र.

सदियों से हिंदी फिल्म हमारे भारतीय लोगों के जीवन का अहम हिस्सा है। जीवन का प्रतिबिंब साहित्य में और साहित्य का दृश्य रूपांतर फिल्म में किया जाता है।¹ हिंदी साहित्य के आधार पर सर्वाधिक फिल्मों का निर्माण किया गया है।¹ प्रतिभा संपन्न साहित्यकार की साहित्यकृति पर बनाई गई फिल्म जनमानस के दिलोंदिमाग पर छा जाती है।² विश्व में साहित्य के आधार पर अनेकानेक उत्कृष्ट फिल्मों का निर्माण किया गया है। इसी प्रकार हिंदी साहित्य और हिंदी सिनेमा का भी अनेक बार संगम हुआ है।² या यूँ कहें कि साहित्य कृति से भी ज्यादा अनुकरण फिल्म के आधार पर की जाती है। इसलिए कुछ फिल्में जनमानस की वास्तव स्थिती को दर्शाते हैं। समाज का एक बड़ा हिस्सा रोजमर्रा के जिंदगी में फिल्म से प्रभावित परिलक्षित होता है। फिल्म में चित्रित दृश्यों के आधार पर प्रस्तुत फिल्म का लेखक, निर्देशक मानवीय मूल्यों को महत्व देते हुए, उन्हें प्रतिष्ठापित करते हुए परिलक्षित होते हैं। इसलिए साहित्य के साथ-साथ फिल्में भी मानवीय मूल्यों की प्रतिष्ठापना करने में सबसे आगे परिलक्षित होते हैं।

फिल्म का अहम हिस्सा होते हैं 'गीत'। बिना गीतों के फिल्म अधुरी होने के साथ-साथ न चलने का भी डर रहता है। इसलिए सच्चे निर्देशक अपनी फिल्मों में प्रतिभा संपन्न कवि, शायर से गीत को लिखवाकर प्रतिभा संपन्न संगीतकार के जरिए उन्हें सूरिली बनवाते हैं। फिल्म देखने के लिए थिएटर या टी.वी. की जरूरत होती है। लेकिन गीतों को सुनने के लिए कई साधन उपलब्ध हैं जो जहाँ चाहे सुने जा सकते हैं। हिंदी फिल्मों में चित्रित गीत इतने गहराई के साथ जनमानस के मन पटलों पर अपना प्रभाव छोड़ते हैं कि बरसों पुरानी फिल्मों के गीत भी बड़े चाव से सुने जाते हैं। पीढ़ियाँ बदल जाती है लेकिन गीत पुराने नहीं होते। क्योंकि मन की भावनाओं का चित्रण उस गीत में और प्रस्तुत गीत को बनानेवाले संगीतकार तथा गानेवाले गायक के आवाज में इतना दर्द, इतनी कशिश होती है कि हर पीढ़ी का श्रोता उन भावनाओं के साथ तादात्म्य स्थापित करता है। इसलिए हिंदी फिल्मों के कुछ गीतों में जीवन के अन्य मूल्यों के साथ-साथ नैतिक मूल्य भी परिलक्षित होते हैं।

फिल्म 'मिलन' में एक जमींदार की बेटी और नांव चलानेवाले मांझी की प्रेमकहानी चित्रित है। दोनों एक-दूसरे से बेहद प्यार करते हैं। लेकिन उच्च-नीच के भेदभाव के कारण प्रेम प्रकट करना भी मौत को गले लगाने की स्थिती होती है। दोनों तडपते रहते हैं। लेकिन शादी नहीं कर सकते। दुर्भाग्यवश नायिका की शादी दूसरे गाँव के जमींदार से हो जाती है। नायिका की शादी में नायक दर्द को सीने में दबाकर छोटे-मोटे काम करता रहता है तभी उसे गाना गाने के लिए कहा जाता है। और तो और उसी के नाव में बारातीयों के साथ-साथ दूल्हा दुल्हन को बिठाकर बिदाई की जाती है। जिस लडकी को अपनी पत्नी बनने के सपने वो जीवनभर देखता है उसी लडकी के बारात को अपने नाव में बिठाकर ले जाना पडता है और साथ ही उसे गाना गाने के लिए भी कहा जाता है। उसके

August 2021

E-ISSN - 2348-7143

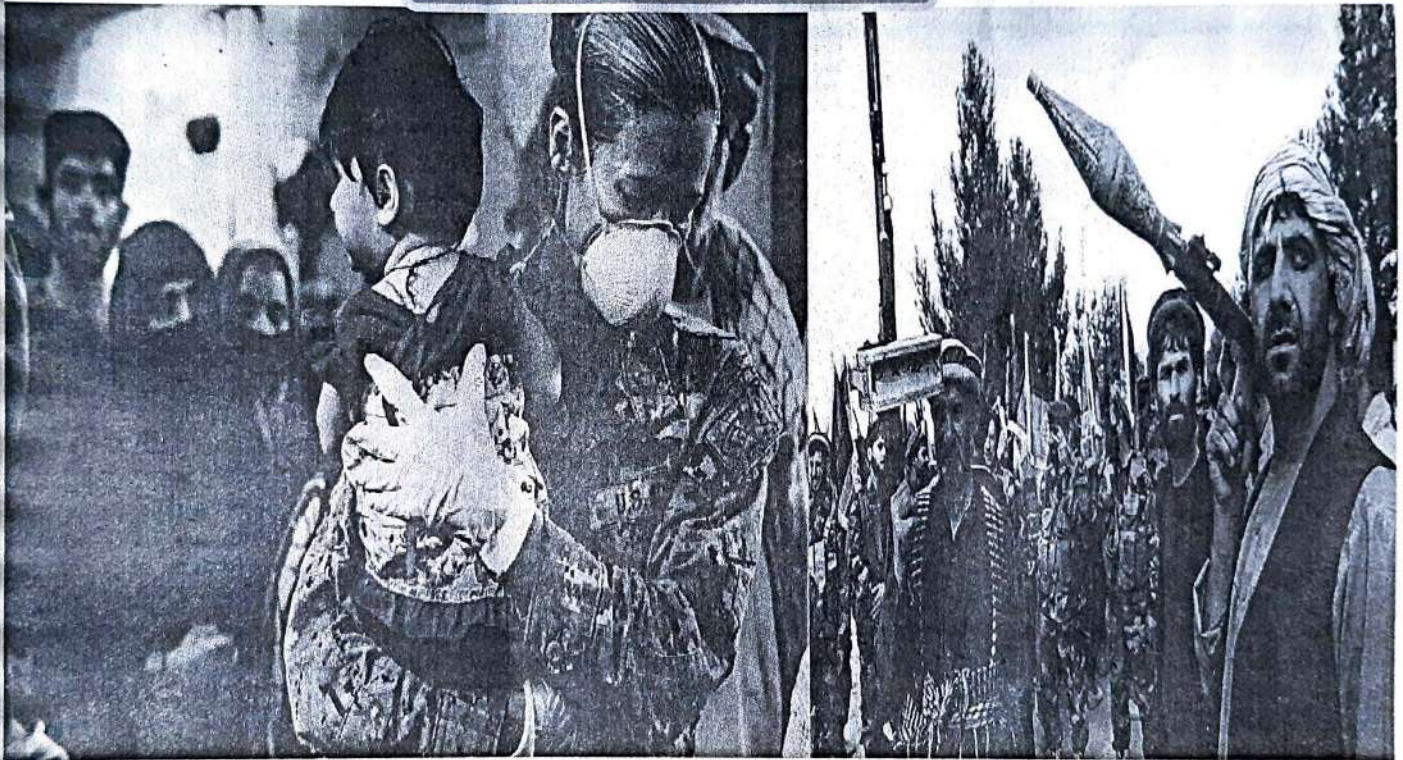
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue 273

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

धार्मिक स्वतंत्रता और सांस्कृतिक टकराव हिंदू-मुसलमान के दंगों के कारण-
(ज्ञानदेव अग्निहोत्री के 'दंगा' नाटक के संदर्भ में-)

Dr. Rameshkumar Gawali

Head of U.G & P.G. Hindi Dep.

Krishna Mahavidyalaya, Rethre Bk. Tal - Karad Dist. - Satara
(Maharashtra) (Affi. Shivaji University)

भारत देश में अनेक जाति-पाँति, धर्म और विभिन्न भाषाओं को बोलनेवाले लोग रहते हैं। इसलिए यह राष्ट्र सारे धर्म और मजहबों को साथ लेकर खुशहाली की जिंदगी जीना चाहता है। लेकिन स्वतंत्रता के पश्चात हमारे देश में अन्य जाति धर्म की अपेक्षा हिंदू-मुस्लिम धर्मियों के बीच ही ज्यादातर झगडे तथा दंगे-फसाद होते रहे हैं। आज एक-दूसरे के गले मिलनेवाले लोग दूसरे ही दिन एक-दूसरे का गला काटने के लिए तयार खडे हो जाते हैं। यह सब कैसे? और क्यों हो जाता है? इस बात का ठिक-ठिक जबाब मिलना असंभव है। फिर भी बिल्कुल सामान्य लगनेवाले तथ्यों को गंभीरता से देखना जरूरी है। क्योंकि यह तथ्य अनेक बार दंगे-फसादों के कारण बनते हुए पाए गए हैं। भारत में स्थित कुछ असामाजिक लोग नीजि स्वार्थ के लिए हमेशा किसी ऐसी घटना की ओर नजर गढाएँ बैठते हैं कि जिससे दंगे छिडाएँ सके। लेकिन भारत देश में बहुत सारे हिंदू-मुस्लिम ऐसे भी हैं जो दंगे फसाद नहीं बल्कि अमन और शांती की जिंदगी चाहते हैं। ऐसे लोगों की संख्या 80% से ज्यादा है। फिर भी ये 80% लोग दंगे-फसाद अपने फायदे के लिए चाहनेवाले 20% प्रतिशत लोगों के सामने कायर की भांति चूप बैठते हैं। इन 20% लोगों में गुंडों के साथ - साथ उनसे भी गए - बिते खुदगर्जी राजनीतिज्ञ ज्यादा नजर आते हैं। ये दो धर्मीय एक न हो पाए, हमेशा लढते रहें इसी उद्देश्य से कुछ गिने- चुने लोग किसी भी छोटी चिंगारी को हवा देकर बड़ी आग बना देते हैं और आग को कायम बनाए रखने के लिए धर्म को बीच में घसीटते हैं। क्योंकि वे जानते है कि भारत देश में स्थित किसी भी धर्म की जनता सभ्य, साक्षर और आधुनिकता के साथ-साथ धर्मांध भी है। इसलिए धर्म को जब-जब बीच में लाया जाएगा हिंदू- मुस्लिम एक - दूसरे के गले काटेंगे और दंगे- फसाद आसानी से होते रहेंगे। जिस पर ये खुदगर्जी आराम से अपनी सियासत के ख्वाब कि रोटी बरसों तक आसानी से बेल सकेंगे।

ज्ञानदेव अग्निहोत्री के 'दंगा' नाटक में प्रस्तुत तथ्यों का विवेचन बडे ही सरल और स्पष्ट रूप से किया गया है। नाटककार ने हिंदू-मुस्लिमों के आए दिन होनेवाले दंगे, दंगों की पार्श्वभूमि, गलत धारणाएँ तथा समाचार पत्रों के साथ-साथ ढोंगी लोगों का पर्दाफाश किया है। प्रस्तुत नाटक के बारे में नवभारत टाइम्स के संपादक लिखते हैं- "'ह' से बनता है- हिंदू, 'म' से बनता है- मुसलमान। जब दोनों मिलते हैं तो 'हम' बनता है। 'दंगा' इन्ही की तू-तू, मै-मै का मजेदार हास्य व्यंग्य नाटक है। कथ्य और तथ्य की दृष्टि से बेजोड अभूतपूर्व नाटक है।"¹ इसी संदर्भ में फिल्म निर्देशक सुभाष घई कहते हैं- "इतने तेज तर्रार, इतने मानीखेज, इतने आसान और असरदार संवाद मुझे किसी भी हिंदी नाटक में पहली बार देखने-सुनने को मिले"² कथ्य-तथ्य और संवादों में बेजोड होनेवाले इस नाटक में वर्तमान स्थिती के दंगों से संबंधित अनेक तथ्यों पर रोशनी डालने की कोशिश लेखक ने सफलता पूर्वक की है।

हिंदू-मुस्लिमों के आपसी संबंध-

हिंदुस्थान का इतिहास यह है कि यहाँ हिंदू- मुस्लिमों में जागीरों के लिए हमेशा लडाईयाँ होती रही है। लेकिन आम तौर पर दोनों में एक -दूसरे के प्रति हमेशा अपनापन रहा है। 'दंगा' नाटक के दो प्रमुख पात्र हिंदू पंडितजी और मुस्लिम बडे मियाँ के संवाद दृष्टव्य है-

August 2021

E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue 273

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

प्रवासी साहित्यकारों की मानसिकता:
(सुधा ओम ढिंगरा के 'कौन सी जमीन अपनी' के संदर्भ में...)

डॉ. रमेशकुमार गवळी

अध्यक्ष, स्नातक एवं स्नातकोत्तर हिंदी विभाग
कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.॥ ता. कराड, जि. सतारा।

भ्रमणध्वनी-9850156998

Emai- rameshkumar1075@gmail.com

साहित्य में अनेक प्रवाह निर्माण होते रहते हैं। वैसे देखा जाय तो साहित्य को किन्हीं प्रवाह या वर्गों में बाँटा नहीं जा सकता। लेकिन किसी विशेषता का प्राबल्य बढ़ जाने के कारण धिरे-धिरे अपने आप प्रवाह या वर्ग निर्माण होते रहते हैं। जैसे मराठी भाषा के कुछ आत्मकथाओं से शुरू होकर दलितों ने लिखा हुआ या दलितों के जीवन पर लिखा गया साहित्य 'दलित' साहित्य हो गया और प्रस्तुत शब्द का अर्थोत्कर्ष होकर आजकल वह शब्द किसी भी वर्ग या व्यक्ति के कुचले गए दबाए गए, व्यक्ति या वर्ग के लिए प्रयुक्त होने लगा है। ठीक इसी तरह लिखनेवाले स्त्रीयों की संख्या बढ़ जाने के कारण स्त्रीयों ने लिखा हुआ या स्त्रीयों की वेदना को स्पष्ट करनेवाला साहित्य 'स्त्री विमर्श' के रूप में अपनी सशक्त पहचान बना पाई है।

इसी तरह भारत के वासी किंतु आर्थिक, सामाजिक, व्यक्तिगत, शैक्षिक, वैद्यकीय या अन्य कई कारणवश परदेस में जाकर बसनेवाले भारतीयों के जरिए जो साहित्य लिखा गया या आजकल बड़े जोरों से लिखा जा रहा है उसे 'प्रवासी साहित्य' कहा जाने लगा। इस संदर्भ में प्रस्तुत कथन द्रष्टव्य है- "प्रवासी लोगों की तीन श्रेणियाँ बनाई जा सकती है। एक श्रेणी में वे लोग हैं जो गिरमिटिया मजदूरों के रूप में फीजी, मॉरीशस, त्रिनिदाद, गुआना, दक्षिण आफ्रिका आदि देशों में भेजे गए थे। दूसरी श्रेणी में, अस्सी के दशक में खाड़ी देशों में भेजे गए अशिक्षित- अर्ध-शिक्षित कुशल अथवा अर्धकुशल मजदूर आते हैं। तीसरी श्रेणी में, अस्सी-नब्बे के दशक में गए सुशिक्षित मध्यवर्गीय लोग हैं; जिन्होंने बेहतर भौतिक जीवन के लिए प्रवास किया। इन तीन तरह की श्रेणियों में से, साहित्य के वर्तमान समय में, अंतिम श्रेणी का ही प्रभुत्व दिखाई देता है।"¹ परदेस में जाकर वहीं के हो जाने के बावजूद भी उन भारतीय वंशीयों के मन में भारत की छवी ज्यों कि त्यों बनी रही है। या यों कहें कि उन्होंने अपने दिल से भारत के छवी को मिटाने नहीं दिया उल्टे उन्होंने उस छवी को किसी न किसी बहाने और अधिक उजागर करने की कोशिशें जारी रखीं। जैसे मायके से ससुराल में आनेवाली कोई नव-परिणिता अपने मायके को अपने दिल में लेके आती है और उन्हीं यादों के बलबुते पर जिंदगी काटती है।

अपना घर, गाँव, राज्य और परिवेश के साथ-साथ जब किसी व्यक्ति को देश छोड़ना पड़ता है तब उसका नॉस्टेलजिया हो जाना स्वाभाविक है। "नॉस्टेलजिया का अर्थ है- घर की याद या फिर अतित के परिवेश में विचरना।"² प्रवासी साहित्य की नींव ही नॉस्टेलजिया प्रतित होती है। क्योंकि प्रवासीयों का तन सुविधाजनक जिंदगी भले ही बसर करती हो, किंतु उनका मन अपने घर, गाँव, परिवेश, अपने घर, गाँव, परिवेश, अपने लोग और देश की गहरी यादों में और उनमें ही होने की कल्पना में इस तरह गुंथा हुआ है कि उससे बाहर निकलना उनके लिए मुमकिन प्रतित नहीं होता। वे हर दिन हर पल अपने देश में वापस आने के

Depiction of Oppressed and Underprivileged in the Short-Stories of Anna Bhau Sathe

Mr. Suresh T. Telvekar,

Krishna Mahavidyalaya. Rethare Bk., Tal- Karad, Dist- Satara. (Maharashtra.)

ABSTRACT:

Anna Bhau Sathe is considered as a versatile personality in the field of Marathi literature and also in the social and political sphere. As far as Marathi literature is concerned his contribution is not only noteworthy but also has a greater impact on the quality and bulk of the Marathi literature. His literary canvas covers almost every form of literature. He was a leading novelist of his time. He has fourteen short-story collections to his credit; twenty four Loknatyas and has composed innumerable poems of rare quality. Though born into untouchable Mang community and could not be able to get education, he made a lasting impression in field of literature and also as a social-reformer and as a communist. All his literature depicts the tragedies of Dalits, working class, underprivileged and the oppressed. His upbringing and identity is clearly reflected in his work. His collection of short-stories presents the stories of the communities like Kanjari, Mang, Mahar, Ramoshi, Bhikari, Dombari, Chambhar, Wadar, Bhoi, Attar, Mulani and so on and their struggle against the adverse conditions and their constant conflicts against the representatives of the established high-class community. The present research papers aims at analyzing the pen-pictures of some of the characters from the short-stories of Anna Bhau Sathe and their struggle to find their identities.

Annabhaau Sathe was born on 1st August 1920 at Wategaon in Sangli district of the Maharashtra state in the untouchable Mang community. He could not be able to get the formal education but still wrote 35 novels of rare quality; 14 short-story collections: 24 Loknatyas (people's plays); 12 screenplays; 10 ballads; 01 travelogue and has composed innumerable poems. Thus he has covered almost every form of Marathi literature and all his literary creation has a special mark and a rare quality. His novel entitled *Fakira* is his masterpiece and was bestowed with a state award in the year 1961. Many of his short-stories have been translated into various Indian and foreign languages. He has adapted folkloric narrative style in his writings like lawani and powada which helped to become popular and enabled him to reach up to the down trodden and the underprivileged classes. He first concentrated on his writing and then turned towards social work and communism. He was a social-reformer and an activist. He worked for Dalits and the workers. He inaugurated a Literary Conference called Dalit Sahitya Sammelan in the year 1958 held in Mumbai. He died on 18th July 1969 at the age of 48 years. He is considered as one of the biggest icons of Dalits. His work reflects resistance and self-respect of Dalits and the working class.

IFSIJ IMPACT FACTOR: 5.565

E-ISSN : 2455-1511

SANSKRUTI

International Multidisciplinary Research Journal**PEER REVIEWED, REFEREED & INDEXED JOURNAL****Special Issue: 007****October -2020**

शेतकरी शिक्षण प्रसारक मंडळाचे

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

ता. कराड जि. सातारा ४१५१०८ फोन (०२१६४) २६६३४६

email - kmr_sspm@yahoo.co.in

नेक मानांकन - B+ (2.65)

कृष्णा महाविद्यालय, रेंठरे बु.॥

आणि

लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे अध्यासन,

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

यांचे संयुक्त विद्यमाने एक दिवशीय आंतरविद्याशाखीय

राष्ट्रीय परिषद**अण्णा भाऊ साठे यांचे वाङ्मय : पुनर्वाचनाच्या दिशा****शुक्रवार दि. २० मार्च २०२०****Special Issue Editor: Dr. Snehal Rajhans****Convener: Principal, Dr. C. B. Salunkhe****Editor-in-Chief: Prof. Santosh Bongale**

अण्णा भाऊ साठे : व्यक्तित्व आणि कृतित्व

प्रा. अमोल अरुण थोरात

ग्रंथपाल, कृष्णा महाविद्यालय, रेठरे बु.११,
पो. शिवनगर, ता. कराड, जि. सातारा, पिन कोड ४१५१०८
Email: kmrlibrary@gmail.com

सारांश:

अण्णा भाऊ साठे हे महाराष्ट्राला शाहीर म्हणून माहित आहेत. त्यांनी पारंपारिक तमाशाचे मन्वंतर घडवून नवे पुरोगामी विज्ञाननिष्ठ संघर्ष संपन्न लोकनाटय त्यांनी मराठीत लिहले. त्याचबरोबर त्यांनी गवळणी, कटाव, नाटक कथा, कांदब-या, पोवाडे इ. विपूल लेखन केले आहे. सदर लेखामध्ये अण्णा भाऊंचे बालपण, वैयक्तिक जीवन, त्यांचे समाजिक व राजकीय जीवन व त्यांनी आपल्या संपूर्ण आयुष्यात निर्माण केलेले वाङ्मयीन कृतित्व याचा आढावा घेणार आहोत.

की-वर्ड: अण्णाभाऊ साठे, अण्णाभाऊ साठे यांचे बालपण, अण्णाभाऊ साठे यांचे समाजजीवन, अण्णाभाऊ साठे यांचे राजकीय जीवन, अण्णाभाऊ साठे व्यक्तित्व आणि कृतित्व.

प्रस्तावना:

अण्णाभाऊ साठे यांचे मूळ नाव तुकाराम भाऊराव साठे आहे. त्यांचा जन्म 1 ऑगस्ट 1920 रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यातील वाटेगांव या गांवी झाला. अण्णाभाऊंचे शिक्षण हे जेमतेम दीड दिवसाचे आहे. घरची परिस्थिती हालाकीची असले कारणाने उदरनिर्वाहासाठी ते मुंबईला आले. अण्णांचे सारे आयुष्य दारिद्र्यात गेले. अण्णांचे बालपण, शिक्षण, समाजजीवन, त्यांच्यावर विविध व्यक्तिंचा पडलेला प्रभाव, त्यांचे राजकीय जीवन या सर्वांचा परिणाम हा त्यांच्या साहित्यावर पडलेला आहे.

अ) अण्णाभाऊ साठे यांचे व्यक्तित्व:-

1. अण्णाभाऊंचे बालपण व शिक्षण:

अण्णाभाऊ साठे त्यांचा जन्म 1 ऑगस्ट 1920 रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यातील वाटेगांव या गांवी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नांव भाऊराव साठे असून आईचे नांव वालुबाई साठे होते. अण्णाभाऊ शाळेत केवळ दीड दिवस गेले कारण तेथील सवर्णांद्वारे होणाऱ्या भेदभावामुळे त्यांना शाळा सोडावी लागली पुढील आयुष्यात मात्र त्यांचे शिक्षण वास्तवाच्या शाळेत अनुभवाच्या शिक्षकानेच केले. अण्णांचा जन्म हा हिंदु धर्मातील मांग या कुटुंबात झाला होता. जन्मताच अण्णांच्या नशिबी गरिबी होती. त्यांच्या घरची परिस्थिती खुपच हालाकीची होती. बाल अण्णा भाऊंनी 1930 साली पानिपतचा पोवाडा